

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

Issue Date: 2013-11-19

13 Problemen over het recht op opkomende platen

De Tongplaat

Inleiding

In 1745 ontstond er een geschil tussen de Staten van Holland en Frederik II in zijn hoedanigheid van heer van Hooge en Lage Zwaluwe over het recht op opkomende gronden, in het bijzonder de Tongplaat, in de Verdrongen Waard. Beide partijen maakten aanspraak op zulke platen. In de kwestie Tongplaat speelden duidelijke belangen, namelijk de mogelijkheid tot verpachting ervan en de inkomsten daaruit. Er waren belangrijke rollen weggelegd voor drie functionarissen in Pruisische dienst die wij al eerder ontmoetten: Van Fenema, rentmeester van Hooge en Lage Zwaluwe, Von Ammon, Pruisisch resident te Den Haag en Rappard, krijgs- en domeinraad te Kleef. Voor de Staten van Holland waren dat de drie functionarissen Hugo Eelbo uit Dordrecht, rentmeester-generaal bij de Domeinen van Zuid-Holland en van de landen van Heusden¹, François van Limborch, advocaat fiscaal, werkzaam bij Gecommitteerde Raden, en secretaris Willem Buys.² Beide partijen gingen terug in de geschiedenis om hun aanspraken met relevante gegevens te kunnen onderbouwen. Wij kijken met hen mee terug.

1 De geschiedenis van de Verdrongen Waard van Zuid-Holland

De Verdrongen Waard van Zuid-Holland ontstond nadat de Grote of Zuid-Hollandse Waard in de vijftiende eeuw door overstromingen grotendeels onder water was verdwenen. De Grote of Zuid-Hollandse Waard, die ongeveer lag tussen Dordrecht en Geertruidenberg, stond voordien bekend om zijn korenlanden en werd daarom zelfs de graanschuur van Holland genoemd. Als gevolg van de eerste St. Elisabethsvloed, die plaatsvond in de nacht van 18 en 19 november 1421, en de tweede in 1422 werd een groot deel van dit gebied overstroomd.³ Het jaar daarop, in 1423, werd het gebied opnieuw getroffen door rivieroverstromingen. Na een nieuwe stormvloed in 1424 werd

¹ In dit boek kortweg de Domeinen genoemd.

² Buys was secretaris eerste rang van de Staten van Holland. Hij overleed in 1749. Van Limborch was van 1734 tot zijn overlijden in 1765 advocaat-fiscaal civiel van de Hoge Raad van Holland en advocaat-fiscaal civiel en procureur-generaal civiel van het Hof van Holland. Hij was ook leenman bij de Leen- en Registerkamer van Holland.

³ Op 19 november 1404 zou de eerste St. Elisabethsvloed al hebben plaatsgevonden. Zie Fockema Andreae, 'Zuid-Hollandse watersnoden', 9. Fockema Andreae geeft ook een overzicht van watersnoden. De St. Elisabethsvloed werd genoemd naar Elisabeth van Thüringen (1207-19 november 1231). Zij werd in 1235 door paus Gregorius IX heilig verklaard. Zie voor stormvloeden en rivieroverstromingen Gottschalk, *Stormvloeden*.

de Grote of Zuid-Hollandse Waard opgeheven. Er was een binnensee ontstaan, de Verdrongen Waard van Zuid-Holland, die onder invloed stond van rivierwater en getijden. Dit watergebied strekte zich uit over de ondergelopen gronden van onder andere de heerlijkheden en ambachten Geertruidenberg, Drimmelen, Standhazen, Almonde, Dubbelmonde, de Zwaluwen en Twintighoeven. Het noordelijke gedeelte van de heerlijkheid van de Zwaluwen veranderde grotendeels in water. In deze periode werd de basis gevormd voor de Biesbosch, ook wel het Bergse Veld genoemd.⁴ Door deze overstromingen ging de geografische eenheid van Holland verloren. Delen van het gewest waren nu gelokaliseerd op het eiland van Dordrecht, in de Alblasserwaard, in de Riederwaard en in de Zwijndrechtse Waard. De heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe kwam ten zuiden van de Biesbosch te liggen.⁵ Niet alleen dorpen en (ambachts)heerlijkheden verdwenen, maar ook de daaraan verbonden rechten. Bovendien waren de eigendomsverhoudingen niet duidelijk meer en waren de grenzen tussen de verschillende gebieden, heerlijkheden, dorpen en die tussen de gebieden van de grafelijkheid en de Oranjes verdwenen. Van oudsher vormde de Oude Maas, die dwars door de Grote of Zuid-Hollandse Waard had gelopen, de grens tussen de bezittingen van de Hollandse graven en de Bredase Nassaus. De bedding van de Oude Maas en ook die van enkele andere rivieren waren onder het water verdwenen. Deze rivieren konden niet meer gebruikt worden als grens tussen de diverse heerlijkheden, dorpen en gebieden of om daarvan grenzen af te leiden.

De Rekenkamer der Grafelijkheidsdomeinen, kortweg de Domeinen, was belast met het beheer van de domeinen die in het bezit van de graaf van Holland waren en na de Tachtigjarige Oorlog⁶ in het bezit kwamen van de Staten van Holland. Nadat in de jaren 1720-1727 veel domeinen op veilingen waren verkocht, werd de grafelijkheidskamer in 1728 opgeheven.⁷ In genoemd jaar ging het beheer van de overgebleven domeinen over op de Gecommitteerde Raden. De domeinrekeningen werden afgehoord door de Rekenkamer ter Auditie. De Raden bestonden uit gedeputeerden van de Staten van Holland en West-Friesland. Zij voerden de 'opper directie' over de domeinen van de Staten van Holland.⁸

Beheer van de visserijen in de Verdrongen Waard vanaf 1580

Het overstroomde gebied werd verlaten en de oorspronkelijke bewoners en eigenaren lieten het meestal na om rechten op hun eigendommen te laten gelden. Niet alleen

4 Een groot deel van het grondgebied van de heerlijkheid Geertruidenberg bestond uit water. Geertruidenberg lag toen als een eiland in het water vandaar wellicht de naam Bergse Veld. In 1994 werd de Biesbosch een nationaal park, het Nationaal Park de Biesbosch, en is sindsdien een beschermd natuurgebied. De Biesbosch bestaat uit de Hollandse en de Brabantse Biesbosch.

5 Van Ham, 'Ontstaan door strijd', 34.

6 In 1559 was het eerste georganiseerde verzet en wel door de hoge adel tegen het nieuwe Habsburgse bestuur in de Nederlanden, na Philips' vertrek naar Spanje. Zie Groenveld e.a., *Oorlog*, 74.

7 Zie hoofdstuk 7.

8 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan Rappard (14 november 1749).

Afb. 77 De Sint Elisabethsvloed op 18-19 november 1421. Twee vleugels van een altaarstuk gewijd aan de heilige Elisabeth, anoniem, circa 1500.

waren hun ondergelopen landen moeilijk terug te vinden, maar ook leverden ze vrijwel niets meer op. Er werd bijna honderd jaar nauwelijks naar deze verdronken landen omgekeken.⁹ Toen flora en fauna zich in dit watergebied geleidelijk aan weer begonnen te ontwikkelen kwam hier verandering in. Men ging er met veel succes de visserij beoefenen. Er werden onder andere snoek, karper, baars, blik, zalm, elft en steur gevangen. De stad Geertruidenberg ontwikkelde zich al snel als een marktplaats van riviervis. Niet alleen de verkoop van vis bracht veel geld op, maar ook de verpachting van de visserij. De visserij in de Verdronken Waard vormde een belangrijke inkomstenbron van de Oranjes. Het beheer hiervan werd door hun rentmeesters gedaan. Tot 1580 viel het beheer van de visserijen in de Verdronken Waard onder de verantwoordelijkheid van de rentmeester van Oosterhout. Vanaf 1580 kwam het beheer van de visserij in het gebied van de ambachtsheerlijkheid Twintighoeven, en Klein Waspik onder de verantwoordelijkheid van de rentmeester van de Zwaluwen.¹⁰ Het grote visserijgebied van de ambachten Almonde, Dubbelmonde, Standhazen en Drimmelen werd vanaf die tijd beheerd door de rentmeester van Geertruidenberg. De inkomsten en uitgaven met betrekking tot de visserijen in de Verdronken Waard aan de zuidzijde van de Oude Maas werden in de rekeningen van Geertruidenberg opgenomen.¹¹ De rentmeester van Geertruidenberg beheerde zo een belangrijk deel van de visserijen in dit gebied.¹²

⁹ De aandacht was gericht op het voorkomen van een tweede catastrofe. Van Ham, *Grote Waard*, 48.

¹⁰ Van Hoof e.a. (ed.), *Nassause Domeinraad*, 194. Zie hoofdstuk 8.

¹¹ Van Hoof e.a. (ed.), *Nassause Domeinraad*, 195 en 303-304.

¹² Van Hoof e.a. (ed.), *Nassause Domeinraad*, 194. Zie Drossaers, *Archief I*, 115-121.

De grafelijkheid van Holland legitimeert het in gebruik nemen van opkomende platen en gorzen

Geleidelijk aan begonnen delen van het gebied weer boven water te komen. Door rivieren werd sediment aangevoerd waardoor in de loop van jaren aanwassen (gorzen) en opwassen (zandplaten) werden gevormd. Een aanwas is een vergroting tengevolge van aanslibbing of aanspoeling. Een opwas is aangewonnen grond die in het water is opgekomen. De zandplaten vormden een zeer geschikt milieu voor allerlei soorten biezen. Ze werden door de grafelijkheid van Holland in gebruik genomen, beplant met biezen, verpacht, bedijkt of verkocht. Om dit handelen te kunnen legitimeren werden door de grafelijkheid van Holland twee soorten overstromingen onderscheiden.

Ten eerste de kleine overstromingen. In het geval van een kleine overstroming waarbij de landen intact bleven, kregen de ingelanden opdracht hun landen weer te bedijken. Werd dit niet uitgevoerd, dan dienden de heren van de overstroomde gebieden dit te doen. Waren ook zij nalatig dan vervielen deze gronden aan de graven van Holland. Een voorbeeld hiervan is de polder de Riederwaard. In de nacht van 9 oktober 1375 (St. Victorsnacht) ging de Riederwaard met de nederzettingen Ridderkerk, Pendrecht, Donkersloot en Rhooen door een overstroming verloren.¹³ Het was niet meer mogelijk om het gehele gebied te bedijken. Om te voorkomen dat de Riederwaard onbedijkt zou blijven liggen, gebod de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, dat iedere ambachtsheer in de Riederwaard samen met zijn onderdanen de landen zou bedijken. Indien een ambachtsheer zijn ambacht verliet, dan wilde de graaf van Holland dit ambacht zelf aanvaarden en laten bedijken volgens het in dat gebied geldende landrecht.¹⁴

Ten tweede de grote overstromingen. Wanneer landen door de zee of andere grote waterstromen werden geïnuundeerd en tien jaar zo bleven liggen, dan vervielen deze aan de grafelijkheid. Wanneer landen door het slibben weer opkwamen waren dat niet meer de oude landen die vergaan waren, maar nieuwe en onbeheerde die toevielen aan de grafelijkheid.¹⁵ Dit zou van toepassing zijn op de overstroomde landen in de Grote of Zuid-Hollandse Waard. Het gebied werd door de oude ingelanden of de ambachtsheren niet herbedijkt, maar was 'rijdende en vloeiende, en met alle de nae bij geleegeen waateren en vlooden ter opene Zee toe, gemeen [...] gebleeven'.¹⁶ In haar plakaten van 4 juni 1516 en 23 juli 1522 verbood de grafelijkheid van Holland om visserijen, aanwassen of nieuwe opkomende gronden in de Verdronken Waard in bezit of in gebruik te nemen. Degenen die deze al in bezit hadden genomen werden in de plakaten van onder andere 22 mei 1559 en 8 juni 1654 gelast hun eigendomsbewijzen aan een daartoe

¹³ Van Ham, *Grote Waard*, 29.

¹⁴ Buisman, *Duizendjaar*, II, 253, 264-265. Door het onderlopen van de Riederwaard kon de zee tot in de omgeving van Dordrecht doordringen. De Riederwaard werd in de loop van de zestiende eeuw herbedijkt als het eiland IJsselmonde. Zie ook Van de Ven (ed.), *Laagland*, 92. Het (middeleeuwse) landrecht kon gelden voor een gebied, een gewest of een land. Het werd in de negentiende eeuw afgeschaft.

¹⁵ Zie Bort, *Ses Tractaten*, 698, nr. 47-48.

¹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 2-5, Deductie van SH (z.d.).

benoemde commissaris te tonen.¹⁷ Over de aanspraken op de platen en gorzen in de Verdrongen Waard werd eeuwenlang getwist.¹⁸

Twee onderzoeken naar de aanspraken op visserij en aan- en opwassen

De toenmalige graaf van Holland, Karel V, wilde in 1516 voorgoed af van deze al dan niet vermeende rechten. Hij meldde dat de visserijen en de opkomende gronden die door niemand in bezit werden genomen aan hem als graaf van Holland toevielen. Op 25 april 1516 stelde hij een tijdelijke commissie, de Commissie op de Verdrongen Waard van Zuid-Holland, in. Deze commissie, bestaande uit enkele raadslieden van de graaf: Jasper Lievensz, de onderbaljuw van Zuid-Holland Pieter Schoeck en de commissaris van de rekenkamer Pieter Hanneman, kreeg opdracht om in Dordrecht en in de dorpen van Zuid-Holland zich te laten informeren, de situatie ter plaatse op te nemen en hiervan een proces verbaal op te maken. Er diende onderzocht en geïnventariseerd te worden wie aanspraak kon maken op de visserij en op de aan- en opwassen in de Verdrongen Waard. Iedereen die dacht dit te kunnen moest dit binnen een termijn van twee maanden schriftelijk aan de onderzoekscommissie bewijzen. Kon men dit niet dan zouden de eigendomsrechten op de graaf van Holland overgaan. Een groot aantal personen gaf aan de oproep gehoor. Velen claimden echter hun rechten zonder daar rechtsgeldige bewijzen voor te hebben.¹⁹ Met deze eerste inventarisatie kon de grafelijkheid blijkbaar niet veel beginnen. Dit had ook te maken met de complexe situatie in de Verdrongen Waard. Dit gebied bestond namelijk uit land dat niet overstroomd was, verdrongen land dat door aan- en opslibbing weer opgekomen was, en uit land dat nog steeds onder water stond en waarop werd gevist.²⁰

De graaf ondernam in 1520 een nieuwe poging. In zijn brief van 17 maart 1520 schreef Karel V dat hij door het onrechtmatig gebruik van aanwassen en visserijen ernstig werd benadeeld. Deze aanwassen en visserijen moesten worden teruggebracht in het bezit van de landsheerlijkheid zodat ze opnieuw konden worden verhuurd of verpacht. Er zouden juridische maatregelen worden genomen tegen hen die zich hiertegen verzetten. Deze maatregel had echter geen betrekking op de Hollandse aanwassen en de visserijen ten zuiden van de Maas, in de heerlijkheden die Hendrik III van Nassau, heer van Breda, van hem in leen had.²¹ In de instructie van 25 maart 1520 voor Hendrik van Nassau herhaalde de graaf van Holland deze uitzondering.²² De graaf liet een onderzoekscommissie instellen bestaande uit Frederik van Renesse en Jasper Lievensz, twee van zijn raadsheren, Vincent Cornelisz, meester van de rekeningen, Jacob Stalpaert, procureur-generaal van het Hof van Holland, en Cornelis Anthonisz., secre-

¹⁷ Bort, *Ses Tractaten*, 698, nr. 49 en 51.

¹⁸ Van Hoof e.a. (ed.), *Nassaue Domeinraad*, 300. Zie ook Martens, *Zalmvisserij*, 50 e.v.

¹⁹ Op het wederrechtelijk in bezit nemen van land stonden zware straffen. Zie Van Ham, *Grote Waard*, 48-49. Er wordt door hem niet genoemd welke straffen dat waren.

²⁰ Van Engen, 'Om te weten', 75-77.

²¹ Van Engen, 'Om te weten', 77. Zie Wikaart e.a., *Onderzoekscommissie*, 129-130.

²² Wikaart e.a., *Onderzoekscommissie*, 132.

Afb. 78 Keizer Maximiliaan met zijn familie. Van links naar rechts keizer Maximiliaan met zijn zoon Philips de Goede, zijn vrouw Maria van Bourgondië, zijn kleinzonen Ferdinand I en Karel V, en Lodewijk II van Hongarije, de echtgenoot van zijn kleindochter Maria van Oostenrijk, door Bernhard Strigel, eerste kwart van de zestiende eeuw.

taris van het Hof van Holland. Op 21 juni 1521 startten zij hun onderzoek om te achterhalen binnen welk gebied men recht had om de visserijen te beoefenen en tevens aanspraak kon maken op de op- en aanwassen.²³ Door het verhoren van getuigen wilde men komen tot een reconstructie van hoe het voorheen was geweest. Deze verhoren werden op schrift gesteld.²⁴

Reconstructie van de situatie van vóór de St. Elisabethsvloed

Omdat de grenzen tussen het gebied van de grafelijkheid en van de prins van Oranje in de Verdrongen Waard niet duidelijk waren, ontstonden er tussen beide partijen af en toe problemen over de aanspraken op de visserijrechten. Karel V, en de toenmalige prins van Oranje, René de Chalon, troffen in 1542 een voorlopige regeling waarin de grenzen van het gebied waar zij mochten vissen werden vastgesteld.²⁵ In 1560 werd op

²³ Van Engen, 'Om te weten', 78.

²⁴ NA, 3.01.27.01, RDH, inv. 740a, Proces-verbaal commissarissen.

²⁵ Dit gebeurde met betrekking tot de grenzen van de visserijen van de graaf van Holland onder het gebied van de ambachtsheerlijkheid van Wieldrecht, en die van de prins van Oranje als heer van Niervaart of Klundert. Toen werd besloten de grens tussen Wieldrecht, dat ten oosten aan de graaf behoorde, en Twintighoeven, dat ten wes-

Afb. 79 Kaart van de Verdrongen Zuid-Hollandse Waard behorende bij het verbaal van de commissarissen betreffende de bepaling van de grenzen van de visserijen van de grafelijkheid van Holland en de prins van Oranje gehouden in augustus 1560. Geauthentiseerd door de commissarissen Arnout Sasbout, Reinier Moens (Moons) en Gerard van Renoy. Kaart gemaakt door Pieter Sluijter, 1560.

verzoek van Willem I van Oranje, vanwege problemen over de visserijen tussen hem en de grafelijkheid, getracht het tracé van de Oude Maas tussen Kloosteroord en Maasdam, van vóór de St. Elisabethsvloed vast te stellen.²⁶ De prins wilde weten waar de limieten lagen van zijn heerlijkheden Drimmelen, Standhazen, Almonde, Dubbelmonde en Twintighoeven.²⁷

ten aan de prins toekwam, in zijn geheel te laten, tot beeter informatie. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 8-9, Deductie van SH (z.d.).

²⁶ Vanwege problemen tussen de grafelijkheid en de prins van Oranje werd er over de visserij in de Verdrongen Waard een proces gevoerd. Zie Drossaers, *Archief I*, 120.

²⁷ Dubbelmonde lag tegenover de monding van de rivier de Dubbel en aan de zuidelijke over van de Maas. Van dit ambacht bleef na de St. Elisabethsvloed niets over dan water. In het oosten lag Almonde, ten zuiden van de Zwaluwen, en in het westen Twintighoeven. Vóór de St. Elisabethsvloed was Almonde een uitgestrekte heerlijkheid. In het oosten begrensd door Hoekenesse en Standhazen, in het zuiden door Drimmelen, in het westen door Dubbelmonde en in het noorden door de Maas. Ook Standhazen verdween onder het water. Standhazen had samen met Drimmelen één dorpsbestuur. Het ambacht Twintighoeven, gelegen ten zuiden van de Maas, was eveneens als gevolg van de St. Elisabethsvloed overstroomd. De op- en aanwassen werden in 1660 voorzien van een winterdijk, zodat het gebied weer geëxploiteerd kon worden.

Afb. 80 Kaart met de situering van de bolbakens 1-11 (van rechts naar links) die de loop van de Oude Maas aangeven, gebaseerd op een reconstructie van J.W. Blaas, 1999.

Op basis van verhalen werd door een commissie en gezworen waterscheiders bodemonderzoek verricht om de loop van de overstroomde Oude Maas te traceren.²⁸ Deze waterscheiders prikten vanuit een boot met een lange ijzeren staaf in de waterbodem. Wanneer daarbij klei met schelpjes naar boven werd gehaald werd aangenomen dat daar de bedding van de Oude Maas was geweest. Op deze wijze werd de loop van deze rivier grotendeels opnieuw vastgesteld. De rivierloop werd door elf bolbakens gemarkeerd.²⁹ Er werden nog meer bolbakens geplaatst.³⁰ Men was nu ook in staat om de grenzen tussen de verschillende heerlijkheden opnieuw te bepalen. Twintighoeven werd begrensd door het tiende, elfde, dertiende en veertiende bolbaken. De grens tussen Lage Zwaluwe en Twintighoeven lag bij het dertiende en veertiende bolbaken. De grenzen voor de visserijen werden op 21 juli 1561 te Brussel door landvoogdes Margaretha van Parma in een akte bekrachtigd.³¹ Uit de reconstructie die in 1560 werd gemaakt bleek dat de limieten van Hooge en Lage Zwaluwe zich nooit naar het noorden hadden uitgestrekt tot de loop van de verdwenen Oude Maas.³²

De heerlijkheden Standhazen, Drimmelen, Almonde, Dubbelmonde en Twintighoeven zouden zich uitstrekken tot de grenzen zoals die in de akte uit 1561 waren aan-

²⁸ De commissie bestond uit Philips Cobel, Arnout Sasbout, Reinier Moons (Moens) en Gerard van Renoy. Zie NA, 3.01.27.01, RDH, inv. 741.

29 Zie afbeelding 79 en 80. Een bolbaken is een grenspaal bestaande uit een van wilgentenen gevlochten bolvormige korf en een molensteen.

30 Zoals werd aangegeven in de kaart van Pieter Sluijter, een gezworen landmeter, uit 1560. Deze kaart werd in het kader van de reconstructie van de loop van de Oude Maas vervaardigd. Zie afbeelding 79.

³¹ Van Ham, *Grote Waard*, 48–51. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 4075, Rapport van J.C. Montanus De uitkomst van het onderzoek zou volgens Gecommitteerde Raden gunstig voor de prins van Oranje zijn geweest. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 9, Deductie van SH (z.d.). Zie ook Hingman, *Maas*, 8–9.

32 Hooge en Lage Zwaluwe lagen ten zuiden van de Oude Maas.

gegeven en wel naar het noorden tot halverwege de Oude Maas. Het zou gaan om een voorlopige grensvaststelling totdat er een betere zou worden gemaakt.³³ De halve (het midden van de) Oude Maas gaf ook de grens aan tussen de gebieden van de graaf van Holland en die van de prins van Oranje. Die ten noorden van de halve Oude Maas waren van de graaf en die ten zuiden van de prins.³⁴ De graaf van Holland was het met de vaststelling van de halve Maas niet eens, omdat hij aanspraak maakte op onder andere de aanwassen aan de zuidzijde van de Oude Maas die door de prins van Oranje werden gecompeteerd. Daarom werd door de toenmalige procureur-generaal van Holland tegen deze grensvaststelling geprotesteerd.³⁵

In 1633 problemen over op- en aanwassen

Pas in 1633 was er weer sprake van moeilijkheden tussen de grafelijkheid van Holland en de Oranjes. Het ging hierbij over de ten zuiden van de gereconstrueerde Oude Maas opgekomen en nog opkomende op- en aanwassen in de Verdrongen Waard. Wanneer deze boven water kwamen werden ze door de grafelijkheid in bezit genomen, verpacht of verkocht. Hierover later meer. Ook de Oranjes, in hun hoedanigheid van leenman van de graaf van Holland, maakten aanspraak op deze gronden. Er werd voor het Hof van Holland hierover een proces gevoerd.³⁶ Uiteindelijk werd op 28 november 1657 door het Hof vonnis gewezen. De grafelijkheid werd door het Hof van Holland in zijn 'possessie vel quasi' [als het ware een bezit] gesteld van alle opkomende landen, slikken en aanwassen, gelegen in de Verdrongen Waard van Zuid-Holland, bij de stad Dordrecht, tot het oosten van het Nieuwediep of de Kille. Ook van alle verdere opkomende gronden gelegen ten zuiden, ten zuidoosten en ten oosten van de ambachten De Mijl en Dubbeldam, tot de Amer en het Hollands Diep.³⁷ Het is volstrekt onduidelijk of de uitspraak van het Hof van Holland ook betrekking had op het gebied tot aan de tegenoverliggende kusten.

33 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752). Ook Gecommitteerde Raden schreven dit, maar zij voegden er nog aan toe totdat niet alleen de grenzen van Twintighoeven en Wieldrecht beter bepaald zouden moeten worden, maar ook in de toekomst, voor zover dit mogelijk was, de loop van de halve Maas. Zo weinig zekerheid had men blijkbaar ten aanzien van de grenzen en de gronden. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 9-10, Deductie van SH (z.d.). De grenzen tussen de heerlijkheden en domeinen van de Staten van Holland en die van de prins van Oranje werden door twee gezworen landmeesters van Holland, Jan van der Linden namens de Staten en Pieter Kleijn namens de raden van de prins, opnieuw bekeken. In hun verbaal van 19 februari 1757 maakten zij melding van hun verrichtingen en bevindingen. De grenzen van de limietscheiding uit 1561 werden als definitief aangewezen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, 3, Deductie van de prins van Oranje (1766).

34 NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, 1-2, Deductie van de prins van Oranje (1766).

35 Dit protest werd door de procureur-generaal van Holland eerst mondeling bij de commissarissen en later schriftelijk in de Rekenkamer van Holland kenbaar gemaakt. NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 10-11, Deductie van SH (z.d.). De uitkomst is niet bekend. In de eerste helft van de zeventiende eeuw hield men zich bezig met het bepalen van de grens tussen Twintighoeven en Wieldrecht. Zie verder NA, 1.08.11, ND, inv. 7651.

36 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Processtukken van HH. Zie voor de geschillen over de limietscheiding in de Verdrongen Waard onder Twintighoeven en de Tongplaat: NA, 1.08.11, ND, inv. 7654.

37 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Processtukken en uitspraak vonnis HH (28 november 1657); Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema (z.d.).

Afb. 81 De Tongsteek. Detail van een kaart van alle opkomende gronden en visserijen in de Zuid-Hollandse Waard, met de grenzen tussen de domeinen van de prins van Oranje en de grafelijkheid, door J. Kleijn, 1747. Kopie van een kaart uit 1620 vervaardigd door Jacob Jan Symonsz.

13.2 De verpachting van de biezen op de Tongplaat met toestemming van de Nassause Domeinraad

Zoals al in de inleiding werd gezegd ontstond tussen de Staten van Holland en de heer van Hooge en Lage Zwaluwe een geschil over het recht ten aanzien van de Tongplaat en andere platen.³⁸ Er was echter niemand die zeker wist of de Tongplaat binnen de Zwaluwse grenzen viel en niet binnen het gebied dat door de Domeinen werd beheerd. Op de plaats waar eens de tongsteek was kwam de Tongplaat op. Het is onbekend wanneer deze plaat definitief is opgekomen. Volgens de rentmeester van de Zwaluwen, Van Fenema, zou dat al vele jaren geleden zijn gebeurd. Het zou zelfs algemeen bekend zijn en door aanvaardbare getuigen en authentieke documenten zijn

³⁸ Al in 1744 waren problemen ontstaan over een nieuw opgekomen plaat bij de haven van Lage Zwaluwe die door de Domeinen op 22 november 1743 was verpacht aan Leendert Cornelis Hofman voor twintig jaar tegen twintig gulden pacht per jaar. De pachter werd op 16 mei 1744 door functionarissen van de Pruisische koning van deze plaat geweerd. Rentmeester Van Fenema zou deze plaat aan enige personen uit Sliedrecht onder de hand hebben verpacht voor twintig jaar. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie met data verpachtingen; Eelbo aan GR (10 november 1745).

aangetoond. De plaat werd dan ook omschreven als een aloud bezit van de heer van de Zwaluwen, dus de prins van Oranje.³⁹ De rentmeester wilde hiermee voorkomen dat de Staten van Holland deze plaat zouden opeisen. Door de Staten werden nieuw opgekomen platen waarop nog door niemand aanspraak was gemaakt in bezit genomen. Tevens is in een ongedateerde en anonieme memorie te lezen dat de Tongplaat al lang door de grafelijkheid zou zijn beheerd. Deze plaat zou publiek en zonder enige oppositie zijn verpacht.⁴⁰ Dit werd echter pas in 1711 voor het eerst gedaan.⁴¹ In 1711 en 1712 werd het recht om op de Tongplaat biezen te plaatsen en te snijden door Adriaan Ane-maet, substituut-rentmeester van Hooge en Lage Zwaluwe, Twintighoeven en Klein Waspik, met toestemming van de Nassause Domeinraad, aan Jan de Visser en Floris Arent Hertogh verpacht.⁴² Deze pachters moesten ieder jaar in de Boerenpolder en de polder van het Kwistgeld in Lage Zwaluwe drie volle hoogaarzen met bieszoden steken om die op de Tongplaat ordelijk te planten.⁴³

Het planten van biezen was een eerste stap in het proces om een opkomende plaat te verstevigen, verder te laten groeien en in cultuur te brengen. De biezen zorgden ervoor dat de opslibbing van platen werd versneld. Zulke begroeiing dempt de golfbeweging van het water, waardoor de turbulentie hiervan afneemt en de oever nauwelijks te lijden heeft van afkalving. De in het water zwevende deeltjes kunnen gemakkelijker bezinken waardoor de sedimentlaag in dikte toeneemt. Ook houden de wortels van de biezen de grond vast.⁴⁴ Bij laag water vielen de platen dan gaandeweg droog.⁴⁵ Wanneer de plaat hoog was opgeslibd plantte men er riet en wilgen. Om te voorkomen dat de grienden te vaak overstroonden werden er greppels, rabatten (keersluizen) en lage kaden aangelegd. Wanneer grienden door verdere opslibbing ongeschikt waren geworden voor wilgengroei werden ze bedijkt. De pachters plantten op de Tongplaat biezen die zij omstreeks juni sneden. Biezen konden van begin april tot midden augustus worden gesneden. De stengels van de biezen werden van oudsher gebruikt voor het matten van stoelen en voor het vervaardigen van vloermatten, manden en korven. Tevens kon men er houten vaten mee afdichten. Biezenkwekers plantten en oogstten de biezen met de hand, meestal op buitendijkse aanwassen en platen die als gevolg van

39 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 214, Pro memoria (z.d.). Van Fenema gaf hierin echter niet aan wanneer de plaat ontstaan was, waarschijnlijk wist hij dat ook niet.

40 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.).

41 Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, Verklaring (onder ede) van Cornelis de Hertogh (Hartog) (7 mei 1746). Cornelis kwam uit Sliedrecht en was een zoon van Floris Arent Hertogh.

42 NA, 1.08.11, ND, inv. 4075, Extract domeinrekening Zwaluwen, nr. 1, Akte van autorisatie (4 juni 1711); Akte van approbatie (15 juni 1711). De substituut-rentmeester had op 7 juni 1711 de verpachting gedaan. De jaarlijkse pacht bedroeg twee gulden en tien stuivers. De Nassause Domeinraad deed in opdracht van de Staten-Generaal als executeurs-testamentair en met goedkeuring van de Staten van Holland het beheer over Twintighoeven en Klein Waspik. Zie voor de rentmeestersrekening over 1711 NA, 1.08.11, inv. 7843.

43 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 88r, Ane-maet aan Von Hymmen (12 november 1712). Een hoogaar is een klein zeilvaartuig met een hoog uit het water liggende boeg. Het werd vroeger gebruikt voor de visserij op rivieren, in de Zeeuwse wateren en voor het vletten van onder andere zand en grond.

44 Biezen kunnen tot op 1,5 meter diepte in het water groeien.

45 De biezencultuur speelde zich vroeger hoofdzakelijk af in de Biesbosch, langs de Oude Maas en in de IJssel-delta bij Genemuiden en Kampen.

getijdenbeweging afwisselend onder water liepen en droog vielen. Na het snijden werden de biezen in bossen opgebonden en met boten naar elders vervoerd om ze op kort gemaaide weides te laten drogen.

13.3 De biezen op de Tongplaat verpacht voor de Pruisische heer

Op 6 mei 1713 werd het recht om biezen te plaatsen en te snijden door de substituut-rentmeester van de Zwaluwen, Adriaan Anemaet, namens de Pruisische heer voor twaalf jaar aan Floris Arent Hertogh verpacht⁴⁶, die samen met Jan de Visser, zoals bleek, in 1711 en 1712 de plaat ook al had gepacht. Hertogh had al in 1712 een verzoek aan Frederik I gericht om de pacht met twintig jaar te verlengen.⁴⁷ De pachter was van mening dat er meer biezen zouden groeien wanneer doorgegaan werd met het jaarlijks planten hiervan. Dit deed men ook om de aanwas van de plaat te bevorderen. Hij stelde voor om ieder jaar twee volle schuiten met bieszoden op de plaat te zetten. Hertogh wilde twee gulden pacht per jaar betalen. Mocht blijken dat bij het aflopen van de pachttermijn de plaat aanmerkelijk groter was geworden dan zou hij meer betalen.⁴⁸ Vanwege een mogelijke grote aanwas van de plaat vond Anemaet de door Hertogh voorgestelde pachttermijn te lang.⁴⁹ Om te voorkomen dat men dan twintig jaar vast zou zitten aan een te lage pachtprijs gaf Anemaet de Pruisische koning het advies een pachttermijn van tien à twaalf jaar aan te houden.⁵⁰ Hiervoor moest de pachter jaarlijks tussen de twee en vijf gulden betalen. 'So veele ik oordeele die waerdigh te Sijn, op de plaet kan niet veel gegeven worden, ten ware merckelijk toenamen, waer van 't profijt t'eijnden de verpagte jaren sal komen ten behoeve van Sijne Con.e majt.', schreef de substituut-rentmeester aan Von Hymmen.⁵¹ Dan blijkt dat de substituut-rentmeester plannen had met deze plaat. Hij verpachtte niet alleen de Tongplaat om er biezen te generen, maar ook om deze plaat voor zijn Pruisische heer in bezit te kunnen nemen en dit deed hij ook.⁵² Hertogh werd in 1713 pachter van de Pruisische koning Frederik Willem I en betaalde nog steeds twee gulden en tien cent pacht.⁵³

⁴⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 4075, Extract domeinrekening Zwaluwen, nr. 2; BHIC, 423, CPR, inv. 1763, Rentmeestersrekening van Hooge en Lage Zwaluwe over 1720, 106v. In de archieven van de Nassause Domeinraad ontbreken de rentmeestersrekeningen vanaf 1712 tot 1754.

⁴⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 88v, Anemaet aan Von Hymmen (12 november 1712).

⁴⁸ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 89, Hertogh aan Frederik I (29 juni 1712). Volgens Anemaet lag de Tongplaat in de Verdrongen Waard, tussen het Zuid en het Noord Diep. De plaat was van beide zijden van het vasteland gescheiden en lag ongeveer in het midden [van de Amer]. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 88r, Anemaet aan Von Hymmen (12 november 1712).

⁴⁹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 88r, Anemaet aan Von Hymmen (12 november 1712). Ook konden er in die tussentijd veranderingen zijn opgetreden. Anemaet geeft niet aan welke veranderingen dat konden zijn. Toen de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe werd verkocht was de Tongplaat 232,5 morgen groot. Zie NA, 1.08.11, ND, 3965, 32r, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (14 juni 1754).

⁵⁰ Zie ook BHIC, 423, CPR, inv. 1763, Rentmeestersrekening van Hooge en Lage Zwaluwe over 1720, 106v.

⁵¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 88v, Anemaet aan Von Hymmen (12 november 1712).

⁵² GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 88r, Anemaet aan Von Hymmen (12 november 1712).

⁵³ BHIC, 423, CPR, inv. 1763, Rentmeestersrekening van Hooge en Lage Zwaluwe over 1720, 106v. In 1713 en 1714

13.4 Verpachting in 1720 van de biezen door de Domeinen

Vanaf oktober 1720 werd het recht op de biezen door de Domeinen verpacht.⁵⁴ In 1719 overleed substituut-rentmeester en secretaris Anemaet, terwijl rentmeester Nicolaas Dierquens in 1720 werd opgevolgd door Anthoni Swaens, de zoon van Christiaan Swaens en Maria Swaens-Vivien. Ook overleed de pachter van de Pruisische koning, Hertogh.⁵⁵ Volgens Van Fenema had de opziener van de Domeinen van deze situatie gebruikgemaakt. De opziener zou tegen de rentmeester-generaal hebben verteld dat de Tongplaat niet alleen nieuw zou zijn opgekomen, maar ook nog door niemand in bezit was genomen. In dat geval viel de plaat toe aan de Staten van Holland.⁵⁶ De 'nieuwen en Slegten Rentmeester' van de Zwaluwen, Swaens, had door zijn onervarenheid en nalatigheid de opziener of de rentmeester-generaal in staat gesteld zich deze plaat toe te eigenen en daar de biezen te laten snijden zonder dat dit ooit op de rollen van de verpachtingen werd geplaatst. Van Pruisische zijde had men goede hoop dat de rentmeester-generaal of iemand anders zou inzien dat de Pruisische koning in zijn recht stond en dat men hem tevens van zijn zeer oude domein in rust en vrede zou laten genieten. Men uitte zelfs het dreigement dat de Pruisische koning anders genoodzaakt zou zijn zich 'quovis meliori modo' [zo goed mogelijk] te handhaven.⁵⁷ Toch werd vanaf die tijd het recht op de biezen door de Domeinen verpacht totdat rentmeester van de Zwaluwen, Johan Recalf van Fenema, in 1745 de Tongplaat voor de Pruisische koning opeiste.

werd de pacht door de rentmeester voor zijn Pruisische heer ontvangen. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 46, 114v, Staat van verpachting. Zie voor 1716 tot 1720 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 47, Staat van verpachting; GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 214, Pro memoria (z.d.). De gegevens voor 1715 ontbreken.

⁵⁴ Niet meer door de Nassause Domeinraad. De Staten van Holland gingen de plaat nu zelf exploiteren. Het beheer van deze goederen was door hen opgedragen aan de Rekenkamer der Grafelijkheidsdomeinen (de Domeinen). Toen deze in 1728 werd opgeheven kwam het beheer onder Gecommitteerde Raden. De Tongplaat werd op 11 oktober 1720 voor 16 jaar verpacht. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 46, Deductie van SH (z.d.). Volgens een andere bron werd deze plaat vanaf 25 december 1720 verpacht. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie met data verpachtingen. Cornelis de Hartog verklaarde dat al in 1719 het recht op de biezen door de Domeinen in pacht werd gegeven. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, Verklaring (onder ede) van Cornelis de Hartog (7 mei 1746); GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 214, Pro memoria (z.d.). De pacht van 1720 werd door de rentmeester Swaens nog in zijn rekening opgenomen. Zie BHIC, 423, CPR, inv. 1763, Rentmeestersrekening van Hooge en Lage Zwaluwe over 1720, 106v. Een reactie van de Staten-Generaal of de Nassause Domeinraad hierop is (nog) niet gevonden.

⁵⁵ Zie voor het overlijden van Anemaet: RAT, 2507, inv. 928-929, Kerkrekening van 1719 met bijlagen (21 september). Rentmeester Dierquens had het rentambt van Willem III gekregen als douceur. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 47, Dierquens aan Frederik Willem I (19 april 1718). Hij werd in 1720 opgevolgd door Anthoni Swaens. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 48, 20-21, Dierquens aan Frederik Willem I (z.d.). De Pruisische gezant Meintertshagen ontving deze brief op 16 februari 1720. Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 54, Summarische Designatie.

⁵⁶ Zij namen ook andere nieuw opgekomen en nog opkomende platen in bezit om deze zelf te exploiteren.

⁵⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 214, Pro memoria (z.d.). Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 11, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). Zie voor de reactie van de Staten van Holland: NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Deductie van SH (z.d.).

13.5 Aanspraak in 1745 door Frederik II op de Tongplaat

In de periode vóór 1743 bleef het rustig rond de Tongplaat. De plaat werd nog steeds door de Domeinen beheerd, maar daarna ging Van Fenema, rentmeester van de Zwaluwen, zich roeren.⁵⁸ In 1745 werd door de rentmeester, ‘quasi’ uit naam van de heer van Zwaluwe, aanspraak gemaakt op de Tongplaat. Tevens werden de gebruikers van de Tongplaat lastig gevallen en hun biezen vernietigd.⁵⁹ Al twee jaar eerder had Van Fenema de pachter van de Tongplaat weggejaagd, hij had toen niet verteld waarom hij dit had gedaan. De Staten van Holland besloten vanwege ‘De Majesteijt van hoogstgem. Heer Koning [Frederik II] en de belangen van de Republieq te dier tijd alle omzigtigheid in dezen vorderende’, niet, zoals gebruikelijke was, een proces te voeren tegen deze buitengewone handelwijze van de rentmeester.⁶⁰ Dat zij zo toegeeflijk waren had zeker te maken met de toenmalige oorlogssituatie. De Staten wilden bovendien moeilijkheden met de Pruisische koning, voorkomen. Zoals al eerder opgemerkt had Frederik II, de leenman van de Staten van Holland, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog de kant van de vijand gekozen.⁶¹

In 1746 ontstonden opnieuw problemen nu over het weghalen van bieszoden op de Tongplaat door functionarissen in dienst van de heer van de Zwaluwen. Rentmeester-generaal van de Domeinen, Eelbo, die viel onder Gecommitteerde Raden, wilde van rentmeester Van Fenema vernemen of dit met zijn medeweten of in opdracht van hem was gebeurd. Hij stuurde landmeter Matthijs de Vries uit Dordrecht naar Hooge Zwaluwe om hem dit te vragen. Omdat De Vries de rentmeester niet thuis had aangetroffen, stuurde hij hem een brief voor het maken van een afspraak. Ook kon de rentmeester zijn vraag schriftelijk beantwoorden. Hij koos voor het laatste.⁶² Van Fenema schreef terug dat hij de bieszoden niet had geroofd, hij had ze gehaald omdat ze eigendom waren van zijn heer Frederik II.⁶³ Leendert Cornelis Hofman, de pachter van de Domeinen, besloot zijn biezen toch te gaan snijden. Om confrontaties met de rentmeester van de Zwaluwen zoveel mogelijk te vermijden wilde hij het karwei zo snel mogelijk afwerken. Van zijn voornemen stelde hij Eelbo op de hoogte. Omdat de rentmeester-generaal uit deze zaak ‘nog meerdere onheylen’ verwachtte informeerde hij bij Gecommitteerde Raden of hij Hofman het snijden moest verbieden of dat hij

⁵⁸ In een drietal advertenties in de *Leydse Courant* van 25 april, 17 juni en 24 juni 1743, werd de publieke verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe, Klein Waspik, Twintighoeven (bij Dordrecht), heerlijke rechten, aanwassen, gorzen, alsmede een plaat bij Lage Zwaluwe aangekondigd. Met deze plaat zal waarschijnlijk de Tongplaat bedoeld zijn. Zie AvL, digitaal krantenarchief, *Leydse Courant*, LYC, 2. 1733-1776.

⁵⁹ De biezen van de Tongplaat werden in die tijd door Eelbo, raad en rentmeester-generaal van Zuid-Holland, verpacht.

⁶⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.).

⁶¹ Zie hoofdstuk 7.

⁶² GStA PK, II HA, Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 12, De Vries aan Van Fenema (29 mei 1746). Eelbo was tevens burgemeester van Dordrecht. Hem werd op 8 december 1753 ontslag verleend als rentmeester-generaal. Zie NA, 3.01.04.01, SH, inv. 197, RSH 1754, 70 (9 januari).

⁶³ GStA PK, II HA, Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 13, Van Fenema aan De Vries (7 juni 1746). Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (8 augustus 1747), De Tongplaat.

hem zijn gang kon laten gaan en af moest wachten hoe rentmeester Van Fenema daarop zou reageren.⁶⁴ Uiteindelijk werden de biezen zonder problemen door de pachter gesneden.⁶⁵ Door Zwaluwnaars werden wel drie of vier schuiten met pootgoed op de Tongplaat gebracht en geplant, maar Hofman had niet met hen gesproken.

Dit bleek echter stilte voor de storm te zijn want Eelbo kreeg daarna Van Fenema op bezoek. De rentmeester las een lastgeving van Frederik II voor dat niemand zonder toestemming van de koning op de Tongplaat biezen of andere gewassen mocht snijden en meenemen, omdat de plaat 'zijn Majesteijts eijgen goed' was. Eelbo wilde graag een kopie van deze lastgeving hebben. Toen hij hierom vroeg kreeg hij van Van Fenema te horen dat hij hem hierover nog zou schrijven. De rentmeester-generaal wist zich met deze situatie niet goed raad. Wat moest hij tegen de pachters zeggen en vooral wat diende de pachter van de Tongplaat te doen, want het verbod was expliciet tegen hem gericht.⁶⁶ Hij vroeg de Gecommitteerde Raden hoe hij in deze kwestie moest handelen. De Raden gaven aan Eelbo opdracht om het snijden van de gewassen te verbieden.⁶⁷ In 1747 werden in opdracht van de rentmeester van de Zwaluwen de biezen op de Tongplaat gesneden. Blijkbaar was Hofman, de pachter van de Domeinen, het hier niet mee eens. Hij ging zelfs tweemaal naar Den Haag om daar met commissarissen van Gecommitteerde Raden en Van Limborch over deze zaak te praten. Eelbo had hierover verder niets meer vernomen.⁶⁸ Het bezoek van stadhouder Willem IV, in gezelschap van onder andere Willem rijksgraaf Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht, aan Dordrecht bracht Eelbo op het idee om de stadhouder, een 'nabestaande' van Frederik II, te vragen of hij de kwestie wilde oplossen door middel van een minnelijk akkoord.⁶⁹

Remonstrantie van Van Fenema

Om de rechten van de Pruisische koning op de Tongplaat te bewijzen had Eelbo de rentmeester verzocht een bezwaarschrift bij hem in te dienen.⁷⁰ Van Fenema schreef

⁶⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Brief van Eelbo aan GR (14 juni 1746).

⁶⁵ Het is niet bekend of Hofman de biezen met of zonder toestemming van Gecommitteerde Raden heeft laten snijden.

⁶⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Brieven van Eelbo aan GR (6 juli 1746 en 7 juni 1747). Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (8 augustus 1747), De Tongplaat.

⁶⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan GR (18 juni 1749).

⁶⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (8 augustus 1747), De Tongplaat; Eelbo aan Van Limborch (27 juni 1747).

⁶⁹ De Pruisische koning had al twee platen in bezit genomen. De pachter hoefde van de Gecommitteerde Raden zijn pacht niet meer te betalen. Dit zou ook met de Tong- en de Hartogplaat gebeuren. Eelbo vreesde dat wanneer men de Pruisische koning zijn gang liet gaan deze alle domeinen van de Gecommitteerde Raden zou 'inslokken'. Dan zouden de Raden ook hun inkomsten mislopen. Hier wordt later op teruggekomen. In juni 1747 ging Frederik II ook het veer van Wieldrecht verpachten. Voor Eelbo reden genoeg om de hulp van de stadhouder in te roepen. Hij vroeg aan de heer van Rhoon, of hij over deze zaak aan Willem IV kon schrijven en dat werd 'gratieus' toegestaan. Eelbo wilde de prins niet schrijven zonder de toestemming van de Raden. Mochten zij dit goedvinden dan diende Van Limborch hem een voorschrift te zenden zodat hij aan de prins een brief kon schrijven. NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Van Limborch (27 juni 1747). Het is niet bekend of Eelbo deze brief heeft geschreven.

⁷⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752). Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 212-213, Schmitz en Rappard aan Frederik II (1 september 1746).

Afb. 82 De Tongplaat met daarop de vroegere tongsteek. Detail van een kaart van de platen in de Zuid-Hollandse Waard onder de jurisdictie van Twintighoeven en de Zwaluwen, J. Kleijn, augustus 1747.

een uitgebreide remonstrantie waarin hij niet alleen het recht van Frederik II op de Tongplaat trachtte aan te tonen, maar ook uitvoerig verdedigde. Volgens Gecommitteerde Raden zouden zij wel enige tijd nodig hebben om alle door de rentmeester opgesomde feiten, waarvan enkele al oud waren, nauwkeurig te onderzoeken.⁷¹

Van Fenema had voor het schrijven van zijn remonstrantie diepgaand archiefonderzoek verricht. Vermoedelijk heeft hij, net als de vroegere Pruisische gezant Luisius en griffier en domeinencontroleur Olffen, ook oude stukken uit het archief in het Oude Hof geraadpleegd.⁷² Luisius was in dit archief documenten tegengekomen die handelden over de opgekomen en nog opkomende zandplaten in de Biesbosch in relatie met de Oranjes. Dat werd door de gezant als een ontdekking ervaren. In 1738 schreef hij aan de Pruisische koning over de 'Decouvertes en Proposition importante et profitable touchant les Bancs, qui se forment aupres de Swaluwe dans le Biesbos de grand Waert de Zuidholland submergé avec 72. Villages l'an 1421'. Hij had de financiële privé-adviseur van de Pruisische koning, Culemann, uitgelegd op welke manier

⁷¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 1-11, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746); Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema (z.d.).

⁷² Zie hoofdstuk 11.

deze platen nuttig gemaakt konden worden 'et convertir en argent contant'.⁷³ Luiscius had hem ook documenten getoond en uitleg hierover gegeven. Het zou veel geld en tijd gaan kosten om van deze zandplaten vruchtbare grond te maken, maar voor deze onderneming had de gezant de beschikking over invloedrijke mensen met geld en borgen. Luiscius las in de documenten dat de opgekomen zandplaten en de nog op te komen platen ten zuiden van de Oude Maas en de gevestigde visserijen aan Willem I hadden toebehoord.⁷⁴ De prins zou de rechten van Karel V als graaf van Holland hebben gekocht en betaald. Voor de rest verwees hij naar de uitleg die hij aan adviseur Culemann had gegeven.⁷⁵ Waarschijnlijk is dit voor Frederik II de aanleiding geweest om aanspraak te maken op de Tongplaat. Van Pruisische zijde was men nu in staat zijn pretenties te onderbouwen door onder andere gebruik te maken van documenten uit het oude archief. Hierin had men ook de akte van Karel V als graaf van Holland gevonden over het recht van aanwas dat door hem aan de Zwaluwen zou zijn gegeven.⁷⁶ Dit document werd door Van Fenema in zijn remonstrantie geciteerd.⁷⁷ Maar duidelijkheid over de situering van de Tongplaat gaf dit niet.

De waarde van de platen en gorzen in verband met de verkoop van de Zwaluwen

Van Pruisische zijde dacht men veel voordeel uit de platen te kunnen halen. In 1746 werd ten behoeve van de publieke verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe een financieel overzicht opgesteld. Hierin was een bedrag van 4.500 gulden aan jaarlijkse inkomsten opgenomen die men in de toekomst hoopte te ontvangen uit de zandplaten bij Lage Zwaluwe.⁷⁸ Er werd aangenomen dat de Tongplaat namens de Pruisische koning geplant zou worden en dan zou dit bedrag nog hoger zijn. Zeker wanneer de nieuw opgekomen plaat bij Lage Zwaluwe, die ook voor Frederik II in bezit was genomen, tegen een gunstige prijs in cultuur kon worden gebracht.⁷⁹ Over deze plaat later meer. De rentmeester bracht op de Tongplaat ook verbeteringen aan.⁸⁰ Zo kon men de in-

73 GStA PK, I HA GR, Rep. 64, nr. 54, 260, Luiscius aan Frederik Willem (25 oktober 1738), document nr. 3.

74 Het jaartal had hij blijkbaar niet helemaal kunnen lezen. Dit zou na 1543 zijn omdat in 1544 René de Chalon overleed en de toen nog minderjarige Willem I diens bezittingen erfde.

75 GStA PK, I HA GR, Rep. 64, nr. 54, 260, Luiscius aan Frederik Willem (25 oktober 1738), document nr. 3. Helaas geeft de gezant niet aan in welke akte hij de informatie gevonden heeft.

76 NA, Fagel, inv. 839, nr. 54, *Summarische Designatie*. Van Fenema schreef hierin dat de akte in 1525 werd vastgesteld. Karel V had aan de Zwaluwen een speciaal privilege verleend. Alle aanwassen en gorzen in de Zwaluwen zouden aan deze heerlijkheid toebehoren. Dit zou door de Staten van Holland zijn bevestigd. Wanneer dit gebeurde werd niet vermeld. Zie voor de tekst van de akte bijlage 11.

77 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 9-10, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746).

78 Men verwachtte dat deze niet veel minder zouden zijn dan de inkomsten uit de verpachting van de Zwaluwse domeinen. Wanneer men van deze inkomsten een vierde deel nam kwam men op 4.500 gulden per jaar. Zie NA, Fagel, CF, inv. 839, nr. 54, *Summarische Designatie*.

79 De plaat onder Lage Zwaluwe was pas opgekomen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Brief van Eelbo (10 juli 1747).

80 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Van Limborch (4 april 1748). In 1747 liet Frederik II er een eendenkooi aanleggen. Deze kooi had een ruim vierkant bassin gevuld met water (de kooiplas) met twee zogenaamde pijpen (sloten) en alles met een kade omtrokken. Buiten aan de randen van de plaat waren nog vier zulke pijpen voor de vangst van de eenden aangelegd. De aanleg van deze kooi had veel geld gekost. Ook bouwde men daar een huis

Afb. 83 Eendenkooi met het huis van de kooiker op de Tongplaat, anoniem, omstreeks 1826.

komsten en tevens de waarde van de Tongplaat verhogen. Hieruit kan ook worden geconcludeerd dat de rentmeester duidelijk wilde maken dat de Tongplaat in het bezit was van zijn heer en dat hij dit ook wilde continueren.⁸¹ Van Fenema taxeerde alleen de Tongplaat al op 60.000 gulden.⁸² Rappard hoopte dat men voor de Zwaluwen uiteindelijk op een totale verkoopwaarde van 400.000 gulden uitkwam.⁸³ Om waardevermindering van de platen te voorkomen werd besloten die tegen weersinvloeden te beschermen.⁸⁴ Het was daarom in het belang van de Pruisische koning dat deze kwestie van de Tongplaat zo snel en gunstig mogelijk voor hem werd geregeld.

Partijen maken tijdens een conferentie afspraken

Eind april, begin mei 1748 voerden Von Ammon en Rappard met de raadpensionaris van Holland, Jacob Gilles, een gesprek over het recht dat Frederik II meende te heb-

voor de kooiker. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 31, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (14 juni 1754). Het verpachten van de eendenkooi bracht geld op. Zo werd op 1 mei 1753 de kooi met houtgewas voor 15 jaar verpacht tegen een jaarlijkse pacht van 461 gulden. Er werd van Pruisische zijde gedacht dat door de reeds uitgevoerde en nog uit te voeren verbeteringen deze op- en aanwassen mettertijd de verpachtingen van gronden in de Zwaluwen qua grootte en waarde zouden overtreffen. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 78, Brief van Rappard (5 mei 1747). Zie hoofdstuk 14.

⁸¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Brief van Eelbo (4 april 1748).

⁸² De plaat bij Lage Zwaluwe had hij niet in de taxatie opgenomen.

⁸³ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 78, Brief van Rappard (5 mei 1747). Zie voor de verkoop hoofdstuk 14.

⁸⁴ Zie hoofdstuk 14.

ben op de in de Amer en in de Biesbosch opkomende platen.⁸⁵ Von Ammon had over deze zaak gesproken alsof deze zeer duidelijk was en wilde in een conferentie de tegenpartij hiervan overtuigen. De raadpensionaris had begrepen dat dit een zaak van justitie was en wanneer men niet tot overeenstemming kon komen men de kwestie aan het Hof van Holland of de Hoge Raad zou voorleggen.⁸⁶ De Gecommitteerde Raden besloten Buys en Van Limborch met Von Ammon, Rappard en Van Fenema op 13 mei 1748 daarover in conferentie te laten treden.⁸⁷ Door de Pruisische gecommitteerden werd een tweetal zaken naar voren gebracht. Een ervan had betrekking op het recht van aanwas, de andere ging over de ligging van de Tongplaat, die zou vallen onder Lage Zwaluwe.⁸⁸ De Raden waren van mening dat de Tongplaat gelegen was op de grond die vroeger behoorde tot de ambachtsheerlijkheid Twintighoeven. Omdat niet duidelijk was waarop de Pruisische koning zijn uitspraak had gebaseerd, werd hij verzocht hierover nadere uitleg te geven. Deze kwestie werd voorlopig nog in het midden gelaten.⁸⁹ De Pruisische vertegenwoordigers drongen er bij de Hollandse gecommitteerden op aan door middel van een deductie het bezwaarschrift van rentmeester Van Fenema te weerleggen en tevens het recht dat door hen werd geclaimd te beargmenteren.⁹⁰ Er werden ook afspraken gemaakt. Tijdens de onderhandelingen zouden door geen van beide partijen nieuwe onrechtmatigheden worden gepleegd. Zij dienden de status quo te respecteren. De Gecommitteerde Raden beloofden met een schriftelijke reactie op de remonstrantie van Van Fenema te komen.

13.6 Reactie van Gecommitteerde Raden op de remonstrantie van Van Fenema

Terwijl Van Fenema in zijn remonstrantie uitvoerig trachtte te bewijzen dat de Pruisische koning recht had op de Tongplaat, voerden Gecommitteerde Raden argumenten aan om te tonen dat Frederik II ongelijk had en dat zij in hun recht stonden. Hun eerste schriftelijke reactie op de remonstrantie van de rentmeester, de *Generale aanmerking op de Remonstrantie van den Rentmeester Fenema, in de Sustenue, daar in bij den zelven gevoert*,⁹¹ werd in tweede instantie door Van Limborch aangepast.⁹² Van Limborch had op 29 juni 1747 aan Eelbo een lijst gestuurd met documenten die hij nodig had om achter de waarheid van deze kwestie te komen. Hij had zelf in de Reken- of Leenkamer onderzoek gedaan

⁸⁵ Zie voor Gilles ook hoofdstuk 12.

⁸⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Extract resolutie van GR (3 mei 1748).

⁸⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.).

⁸⁸ Dit was ook een van de argumenten van Van Fenema in zijn remonstrantie.

⁸⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Extract resolutie van GR (16 mei 1748).

⁹⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.); Extract resolutie van GR (16 mei 1748).

⁹¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, *Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema* (z.d.). Diverse malen, onder andere op 4 oktober 1746 en 4 november 1746 had Van Fenema Gecommitteerde Raden verzocht om hun reactie. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie met data verpachtingen.

⁹² NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Extract resolutie van GR (16 mei 1748). Van Limborch werd hierbij geholpen door Buys.

en vond daar de kaart van Pieter Sluijter uit 1560.⁹³ Uit de loop van de Oude Maas, zoals die door Sluijter werd afgebeeld, zou blijken welke platen sindsdien aan de zuid- of noordzijde van deze oude loop waren opgekomen en welke zo opkwamen dat ze zich aan beide zijden van de Oude Maas uitstrekten. Tevens tot hoe ver deze rivier had gelopen over de gronden die sindsdien bovengekomen waren.⁹⁴

Door de Staten werd de gevraagde deductie midden juli 1748 overlegd.⁹⁵ Het stuk bestaat uit twee delen. In het eerste deel werden door de procureur-generaal de argumenten, redenen en bewijzen aangehaald om het recht van de Gecommitteerde Raden te bevestigen. Voor het feit dat zij de nieuwe aan- en opwassen in bezit namen werd verwezen naar de oude gebruiken of costumen van de landen.⁹⁶ 'Het is eene onbetwistbare waarheid, dat in deze Provintie van alle oude tijden af, voor eene vaste costûme is gehouden, en nog actueel plaats heeft, dat in 't generaal alle verdronken en na verloop van veel tijd weder opgekome gronden den Heer van 't Land, en dus in deze tijden aan Haar Edele Groot Mog: toekomen, en dat zulks bijzonderlijk plaats heeft in den zo genaamden verdronken waard van Zuïjd holland'.⁹⁷ Het kwam er op neer dat de grafelijkheid en zijn rechtsopvolger de Staten van Holland en de Gecommitteerde Raden van mening waren dat zij recht hadden op alle niet geclaimde gorzen, aanwassen en opkomende gronden die in de Verdronken Waard opkwamen, zowel ten zuiden als ten noorden van de oude overstroomde Maas en ook binnen de grenzen van de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe die door de prins van Oranje en later ook door de Pruisische koning in leen van de Staten van Holland waren ontvangen. Een groot deel van het gebied ten zuiden van de Maas was door de Staten van Holland in leen uitgegeven aan de Oranjes. In het tweede deel werd wat de rentmeester van de Zwaluwe in zijn remonstrantie aanvoerde weerlegd. De Staten van Holland demonstreerden zeer uitvoerig dat zij niet alleen recht hadden op de Tongplaat, maar op alle opkomende platen en gorzen in de Verdronken Zuid-Hollandse Waard.⁹⁸

De vier belangrijkste argumenten van rentmeester Van Fenema

De rentmeester van de Zwaluwen onderscheidde in zijn bezwaarschrift vier belangrijke zaken waarop hij het recht van de Pruisische koning fundeerde. Dit waren de situering van de Tongplaat in de heerlijkheid van de Zwaluwen, het bezit van de visserijrechten in de Verdronken Waard, de continuering van het bezit van deze plaat en het verpachten ervan en het recht van aanwas.

⁹³ Zie afbeelding 79.

⁹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan Eelbo (8 juli 1747).

⁹⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.); Deductie van SH (z.d.). Zie ook de *memorie ter herinneringe* (juli 1750).

⁹⁶ Een costume is een in schrift gebrachte regel van gewoonterecht. Het is een recht dat niet door de overheid gegeven is, maar gevormd wordt door en uit gewoonten en gebruiken die op de rechtsovertuiging van het volk berusten, zodat anders handelen als onrecht wordt gevoeld. Is in oorsprong ongeschreven recht.

⁹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.).

⁹⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752).

De Tongplaat ligt in de heerlijkheid Zwaluwen

Rentmeester Van Fenema stelde vast dat de Tongplaat was gelegen in het deel van de Zwaluwen (Lage Zwaluwe) dat in 1421 was overstroomd.⁹⁹ De Gecommitteerde Raden waren echter van mening dat de Tongplaat nooit tot de Zwaluwen had behoord, maar tot Twintighoeven.¹⁰⁰ Van Fenema moest dit te zijner tijd bewijzen.¹⁰¹ Zij vonden het onbegrijpelijk dat de Tongplaat, een opkomende plaat in een openbaar en stromend water, tot het grondgebied van Lage Zwaluwe zou hebben behoord en nu dus weer behoorde. Bovendien was de Tongplaat maar ruim half zo ver verwijderd van de vaste grond onder Wieldrecht en Twintighoeven als van Lage Zwaluwe.¹⁰² Omdat de beide Zwaluwen, in tegenstelling tot Twintighoeven, met hun noordelijke grenzen niet tot aan de Oude Maas reikten, konden Gecommitteerde Raden niet begrijpen waarom Frederik II vanwege de Zwaluwen recht zou hebben op de Tongplaat.¹⁰³

Het bedrijven van visserij op de ondergelopen gronden

Van Fenema vervolgde dat de nog ondergelopen plaat midden in de wateren van de heerlijkheid van de Zwaluwen lag waarover de Pruisische koning zijn visserijrechten uitoefende. Sinds de landen van de Zwaluwen in 1421 waren overstroomd hadden de voorgangers van de koning, de graven van Nassau en later de Oranjes, de visserij hiervan in hun bezit gehad en ook uitgeoefend, zoals nu door Frederik II over de verdronken gronden werd gedaan. Hierdoor zouden de heren van de Zwaluwen in het bezit zijn gebleven van de geïnunderde gronden die zij in eigendom competeerden. De koning behield door deze visserij niet alleen het eigendom en het huidige bezit van de overstroomde en nog niet opgekomen gronden, maar ook dat van de al opgekomen Tongplaat.¹⁰⁴

Volgens de Gecommitteerde Raden had Willem I de visserijen in de Verdronken Waard niet gepretendeerd vanwege de Zwaluwen, maar vanwege zijn ambachtsheerlijkheden Standhazen, Drimmelen, Almonde, Dubbelmonde en Twintighoeven. Zij

⁹⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 2, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). Frederik II beweerde recht te hebben op de in de Amer en in de Biesbosch opkomende platen die onder de jurisdictie van de Zwaluwen lagen.

¹⁰⁰ Twintighoeven was niet aan de Pruisische koning toegewezen. Zie hoofdstuk 6 en 8. Krijgs- en domeinraad Rappard merkte op dat het niet uitmaakte waar de Tongplaat lag, want zowel de Zwaluwen als Twintighoeven waren van Frederik II. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, *Argumenten van wegens den Heer Rentmeester Fenema* (z.d.). Zie ook hoofdstuk 14. 'Twintighoeven behoort in Eigendom aan de Coning mijn meester [ik weet geen mens die dat disputeert]', betoogde Van Fenema in zijn brief van 29 oktober 1747 aan de dijkgraaf van de Wieldrechtse Polder. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655.

¹⁰¹ Opmerkelijk is daarom dat in de Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema in de marge geschreven is: 'Volgens de Kaart door den Lantmeter Ms. De Vries naderhand vertoont, zoude die plaat ten grooten deele binnen de Limiten van die Heerlijkheid [van de Zwaluwen] gelegen zijn'. NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, *Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema* (z.d.).

¹⁰² NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 55-57, *Deductie van SH* (z.d.).

¹⁰³ Volgens rentmeester-generaal Hugo Eelbo lag de Tongplaat onder de kop van het Eiland van Dordrecht. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan GR (7 juni 1747).

¹⁰⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 5, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746).

baseerden zich hierbij op de reeds genoemde akte uit 1561.¹⁰⁵ Wellicht trokken zij deze conclusie omdat de prins vanwege zijn problemen met de grafelijkheid had aangegeven de limieten te willen weten van deze ambachtsheerlijkheden en niet die van de Zwaluwen. Gecommitteerde Raden merkten nog op dat Margaretha van Parma alleen de grenzen van de visserijen had vastgesteld, niet die van de opgekomen en nog opkomende op- en aanwassen.¹⁰⁶

De rentmeester van de Zwaluwen schreef verder dat de grafelijkheid en later de Gecommitteerde Raden van oudsher beweerden dat deze landen als verloren en de weer opkomende als nieuw beschouwd moesten worden. Deze landen, net als andere onbeheerde goederen, vielen toe aan de grafelijkheid en later aan de Gecommitteerde Raden.¹⁰⁷ Op deze regel werd volgens de rentmeester een uitzondering gemaakt. Hij was ervan overtuigd dat de Gecommitteerde Raden dit recht zeker niet zouden competere ten aanzien van de gronden in Zuid-Holland die waren overstroomd en waar eigenaren of hun nakomelingen na 1421 deze bleven bevissen, waardoor zij het eigendom en bezit daarvan hadden behouden.¹⁰⁸ Van Fenema verwees hiervoor naar een door Pieter Bort besproken proces.¹⁰⁹ In 1598 had de procureur-generaal geprobeerd om de overstroomde landen van Gerrit van Zoon voor de grafelijkheid in bezit te nemen. De erfgenamen van Gerrit van Zoon c.s. spanden een proces aan tegen de procureur-generaal en het polderbestuur van de polder Bonaventura. De Hoge Raad stelde de procureur-generaal c.s. op 31 januari 1598 in het ongelijk. Deze uitspraak werd, 'ten opsichte van hare veertich jarige possessie' door de erfgenamen, in hoger beroep bevestigd.¹¹⁰ Het eigendom van deze landen werd toegekend aan de oude eigenaren omdat zij boven hun eigen, overstroomde grond de visserij waren blijven beoefenen.¹¹¹ Reden voor rentmeester Van Fenema om te concluderen dat het duidelijk was dat de Tongplaat als privé-eigendom rechtens toekwam aan Frederik II.¹¹²

Door Gecommitteerde Raden werd tegengesproken dat zij de eigenaren of hun nakomelingen die de visserij bleven bedrijven het eigendom en bezit van hun ondergelopen grond hadden laten behouden. Wel gaven zij toe dat toen de visserij in de Verdrongen Waard opkwam door de grafelijkheid aan de 'ongelukkigigen' die hun land door de overstroming hadden verloren werd toegestaan om daar te vissen, maar dit betekende niet dat zij de grond die zij voorgaven eerder in bezit te hebben gehad weer terugkregen. De prinsen van Oranje hadden in de daar liggende heerlijkheden ook visserijen aangelegd en het viswater verpacht. Dit werd toegestaan, maar er ontston-

¹⁰⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 41, Deductie van SH (z.d.).

¹⁰⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Concept resolutie van GR (z.d.).

¹⁰⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 2, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746).

¹⁰⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 2-3, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746).

¹⁰⁹ Zie Bort, *Ses Tractaten*, 699, nr. 56-58.

¹¹⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 4, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). Door Schmitz en Rappard werd in hun brief van 1 september 1746 aan de Pruisische koning het hoger beroep aangehaald. GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr 54, 212-213. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, 5, Deductie van de prins van Oranje (1766).

¹¹¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 3-4, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746).

¹¹² NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 4, Remonstrantie Van Fenema (15 september 1746). Het is niet uitgesloten dat er door de erfgenamen van Zoon eigendomsbewijzen moesten worden getoond.

den tussen de graaf van Holland en de prins van Oranje problemen over de grenzen van deze visserijen. Zoals gezegd werden deze geschillen na onderzoek in 1542 en in 1561 voorlopig geschikt.¹¹³

Wat betreft het recht op de ondergrond van het viswater waren de Gecommitteerde Raden ervan overtuigd dat het nooit te bewijzen was dat de persoon aan wie de grafelijkheid de visserij had toegestaan, tevens het eigendomsrecht zou krijgen van de grond van het betreffende viswater. Dit zou betekenen dat de gronden onder alle publieke wateren, zelfs van de allergrootste rivieren die ‘volgens het universeel gevoelen van de Regtsgeleerde’, aan de respectievelijke soevereinen behoorden, zouden toevallen aan de particulieren aan wie de visserijen bijvoorbeeld in leen of in erfpacht gegeven zouden zijn. Geen enkele soeverein zou dit toestaan, aldus de Gecommitteerde Raden.¹¹⁴ Hier was sprake van nieuwe leenmannen en niet van vroegere eigenaren van de bodem.

Het verpachten van de biezen op de Tongplaat

Volgens Van Fenema was de Tongplaat nog in ondergelopen toestand door de voorgangers van Frederik II meteen weer in bezit genomen en het bezit werd daarna altijd gecontinueerd. Ook verpachtten zij de Tongplaat en de Pruisische koning zette dit voort.¹¹⁵ Volgens de Gecommitteerde Raden had de rentmeester van de domeinen van de prins van Oranje de Tongplaat niet verpacht en wanneer hij dat zou hebben gedaan, dan was dit in strijd met onder andere de uitspraak van het Hof van Holland gedaan op 28 november 1657. De Gecommitteerde Raden werden toen door het Hof van Holland in hun ‘possessie vel quasi’ gesteld van een aantal opkomende landen, slikken en aanwassen, gelegen in de Verdrongen Waard van Zuid-Holland.¹¹⁶ Zoals wij hebben kunnen zien had de substituut-rentmeester van de Zwaluwen met toestemming van de Nassause Domeinraad in 1711 voor het eerst het recht om biezen op de Tongplaat te planten en te oogsten verpacht.¹¹⁷ Bovendien was deze plaat volgens de Staten van Holland recent opgekomen en werd deze pas in 1720 als vruchtbaar beschouwd. Het recht op de biezen werd op 11 oktober 1720, toen de heerlijkheid van de Zwaluwen nog niet definitief aan de Pruisische koning was afgestaan, door de rentmeester van Zuid-Holland publiek verpacht voor de tijd van 16 jaar en dit zou ook op de rol van de verpachtingen zijn vermeld.¹¹⁸

¹¹³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 7-8, Deductie van SH (z.d.).

¹¹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 43-44, Deductie van SH (z.d.).

¹¹⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 4-5, Remonstrantie Van Fenema (15 september 1746). Pas in 1715 of 1716 werd de Tongplaat door de substituut-rentmeester voor de Pruisische heer in bezit genomen en in 1716 werd het recht op de biezen ten behoeve van de Pruisische koning openbaar verpacht.

¹¹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Processtukken en uitspraak vonnis door HH (28 november 1657). Zie ook Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema (z.d.).

¹¹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 4075, Extract domeinrekening Zwaluwen, nr. 1; Akte van autorisatie (4 juni 1711); Akte van approbatie (15 juni 1711); Extract domeinrekening Zwaluwen, nr. 2. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, Verklaring (onder ede) van Cornelis de Hertogh (7 mei 1746).

¹¹⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 46, Deductie van SH (z.d.). Zoals gezegd zou volgens een andere bron de Tongplaat vanaf 25 december 1720 zijn verpacht. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie met data verpachtingen.

Afb. 84 Een aantekening: de verkoop van biezen en de verpachting van de eendenkooi op de Tongplaat door Johan Recalf van Fenema in 1747.

De Rentm^r. Johan Recalf van Fenema
 denuncieert te willen kopen biezen in dit jaar
 getrokken. Haagse Court^e. 1747. Octob.
 13. 16.
 Leen te verpachten een Endvogel-kooij op de
 zogenaamde Tongplaat. Haagse Court^e.
 1747. Octob. 18. in marg. van de voorste
 pagina.

Nadat in 1736 de pachttermijn was verstreken, werd dit recht weer voor 16 jaar aan dezelfde pachter vergund, met goedkeuring van de Rekenkamer van Holland. Zoals wij al eerder zagen werd de plaat in die tijd door de pachter 'gerustelijk' bewerkt, beplant en geoogst totdat hij begin jaren veertig werd lastig gevallen door mensen uit de Zwaluwen. Zij deden dit in opdracht van rentmeester Van Fenema. Er werd opgemerkt dat de Gecommitteerde Raden meenden des te meer reden te hebben om zich over dit gedrag te beklagen omdat de rentmeesters, en ook de raden en de rekenmeesters van de Domeinen in die tijd nooit iemand 'feijtelijk' zijn al dan niet gefundeerde bezit hadden ontnomen. In zulke gevallen had men zich moeten wenden tot de recht-bank.¹¹⁹

De rentmeester claimt de Tongplaat vanwege het recht van aanwas, maar het is een opwas

Van Fenema had nog een pijl op zijn boog. Zelfs al was de Tongplaat pas in 1719 opgekomen en nog door niemand in bezit genomen dan had de grafelijkheid niet het minste recht op de Tongplaat.¹²⁰ De graven van Holland hadden namelijk aan de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe het recht van aanwas vergund. Volgens de rentmeester werd dit recht door de grafelijkheid van oudsher steeds toegekend. Aan de hand van een voorbeeld werd dit duidelijk gemaakt. In 1525 werd in een proces tussen de procureur-generaal van Holland en Aart Jansz. uit Almkerk door eerstgenoemde volmondig beaamd dat de heerlijkheid Zwaluwen het recht van aanwas en gorzen bezat en dat dit niet aan de grafelijkheid, maar aan de heer van de Zwaluwen was toegevallen.¹²¹ Om dit extra te onderstrepen citeerde de rentmeester de al eerder genoemde akte Karel V die in dit proces gebruikt werd.¹²² Hierin zou worden aangetoond dat de grafelijkheid van Holland geen recht 'ter Wereld' had of ooit had gepretendeerd op aanwassen of gorzen in de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe. De

¹¹⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 46, Deductie van SH (z.d.).

¹²⁰ In 1720 hadden functionarissen van de grafelijkheid deze plaat in bezit genomen.

¹²¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 7-8, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). In een brief van Schmitz en Rappard aan de Pruisische koning werd dit besproken. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 212-213, Schmitz en Rappard aan Frederik II (1 september 1746).

¹²² NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 9-10, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). Zie bijlage 11.

grafelijkheid zou ook altijd hebben begrepen dat deze aanwassen aan de heer van de Zwaluwen toekwamen. Daarom verzocht Van Fenema de inkomsten uit de Tongplaat aan hem als rentmeester van Frederik II te restitueren en zijn heer ongestoord in het bezit van zijn aloude domein te stellen.¹²³

Ook deze claim van Van Fenema werd door de Gecommitteerde Raden afgewezen. Bij de uitgifte van de heerlijkheden aan Frederik Hendrik in 1611 en de daarop volgende overdrachten aan zijn nakomelingen had men geen bewijzen hiervan gevonden, terwijl dit bewijs nodig was om te kunnen staven dat men beschikte over het recht van aanwas.¹²⁴ Het zou volgens de Gecommitteerde Raden 'wel sekerlijk nooit [...] kunnen beweesen werden' dat de heer van de Zwaluwen het recht van aanwas van de toenmalige graaf van Holland had gekregen.¹²⁵ Dat in een proces tussen de procureur-generaal van Holland en Aart Jansz. uit Almkerk door eerstgenoemde werd gezegd dat de heerlijkheid Zwaluwen het recht van aanwas en gorzen bezat en dat dit niet aan de grafelijkheid, maar aan de heer van de Zwaluwen was toegefallen, werd als een abuis van de procureur-generaal afgedaan.¹²⁶ Door Gecommitteerde Raden werd gesteld dat het recht van aanwas in de Verdrongen Waard en in het bijzonder onder de Zwaluwen toekwam aan de Grafelijkheid.¹²⁷ Zij legden ook uit waarom. De rentmeesters van de heerlijkheden zouden in die tijd de opkomende platen en gorzen ten behoeve van de grafelijkheid hebben aanvaard. Zodra iemand aanspraak hierop dacht te maken wendde de procureur-generaal zich tot justitie. Toen in 1565 een aanwas van 60 bunder aan het vasteland van Lage Zwaluwe door de grafelijkheid werd verkocht aan de Antwerpse financier-koopman Gerard Gramaye kwam de prins van Oranje noch zijn domeinraad hiertegen in verweer.¹²⁸ De Staten van Holland waren van mening dat wanneer zij recht hadden op de gorzen die vastgegroeid waren aan de heerlijkheid Lage Zwaluwe, zij zeker recht hadden op de platen die midden in het water opkwamen of door een bevaarbaar water van de vaste grond waren gescheiden, zoals de Tongplaat. Deze plaat lag zelfs vier of vijfhonderd roeden van het vasteland.¹²⁹ Bovendien was de Tongplaat een opwas en geen aanwas.¹³⁰

¹²³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 10-11, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). Eelbo merkte op dat de rentmeester in zijn bezwaarschrift alleen sprak over het recht van Frederik II op de Tongplaat, terwijl ook de nieuwe opkomende plaat bij Lage Zwaluwe door hem in bezit was genomen. NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Van Limborch (10 juli 1747).

¹²⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 50, Deductie van SH (z.d.).

¹²⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 53, Deductie van SH (z.d.). Dan zou het recht van aanwas onderdeel vormen van de heerlijke rechten van de Zwaluwen en tevens van de belening.

¹²⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 63, Deductie van SH (z.d.).

¹²⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 51, Deductie van SH (z.d.).

¹²⁸ Gramaye was onder andere ook tesorier van oorlog (1559-1567) in de Habsburgse Nederlanden, ontvanger van Brabant en tesorier van Antwerpen. Zie Wijnroks, *Handel*, 74.

¹²⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 52-53 en 61, Deductie van SH (z.d.); *Lijste van de Documenten*, E. De verkoop van de aanwas zou op 20 augustus 1565 hebben plaatsgevonden.

¹³⁰ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, nr. 15 en 16, Generale aanmerking op de remonstrantie van Van Fenema (z.d.).

Conclusie van Gecommitteerde Raden

Door Gecommitteerde Raden werd dus uitgelegd waarom zij de pretenties van de Pruisische koning als volkomen ongegrond beschouwden en daarom door hen werden afgewezen. Zij waren er zich van bewust dat de Pruisische koning hierin niet zou berusten. De Staten van Holland, 'die zeer verre zijn van onverschillig zaaken, door overmagt sig te willen aanmatigen' en niet het voornemen hadden de koning enig goed recht te betwisten, waren daarom bereid zich te onderwerpen aan de uitspraak van een competente rechter. Men hoopte dat de Pruisische koning ook deze procedure zou willen volgen. Tevens hoopten zij dat de koning het dreigement, dat aan het einde van de pro memorie van de rentmeester en van diens remonstrantie aan de Staten van Holland werd gedaan, dat mocht het noodzakelijk zijn hij zich 'quovis meliori modo' zou handhaven, niet zou goedkeuren. Men vleide zich namelijk met de gedachte dat de Pruisische koning, die bekend stond om zijn 'beroemde Hooge bescheijdentheijd', dit dreigement zelfs ten zeerste zou afkeuren. Zij verwachtten van de zijde van de Pruisische koning dat alles wat kon leiden tot onenigheid vermeden werd en dat men geen onrechtmatigheden zou begaan. Dit om te voorkomen dat de problemen vanwege de kwestie van de Tongplaat zouden toenemen.¹³¹ Bovendien hadden beide partijen tijdens de conferentie op 13 mei 1748 afgesproken de status quo te handhaven. Er werd een lijst opgesteld met documenten die men kon gebruiken om te bewijzen dat de Staten van Holland 'goed regt' hadden op de opkomende platen en gorzen in de Amer.¹³²

13.7 Reactie van Van Fenema op de deductie van Gecommitteerde Raden

Als reactie op de deductie van Gecommitteerde Raden wilde de rentmeester eerdaags een schriftelijke weerlegging (rescontre) opstellen.¹³³ Van tijd tot tijd werd hij door de tegenpartij daartoe gemaand. De rentmeester zei dan dat hij bezig was met het schrijven van een contra deductie en dat hij zodra hij ermee klaar was de inhoud ervan zou communiceren.¹³⁴ Dat heeft hij, ondanks vele verzoeken, nooit gedaan.¹³⁵ Daarom gaf Von Ammon in 1749 aan advocaat Jan Fornenberg te Den Haag, die volgens hem een van de beste advocaten in de Republiek was, opdracht een solide deductie op te stellen op basis van documenten die hij de advocaat had aangereikt.¹³⁶ Hij moest de Staten van Holland geen minnelijk akkoord of een rechterlijke beslissing aanbieden, maar zeggen dat de Pruisische koning verwachtte dat zij hem het vredige bezit van genoemde

¹³¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 64-65, Deductie van SH (z.d.).

¹³² NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Lijste van de Documenten.

¹³³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752).

¹³⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.).

¹³⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752).

¹³⁶ De resident had alle documenten die betrekking hadden op de Tongplaat en andere platen die op 16 augustus 1749 door de Pruisische koning aan hem waren gezonden aan advocaat Fornenberg gegeven. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 406, Von Ammon aan Frederik II (3 oktober 1749).

platen en het genot van de rechten die hem toekwamen zouden toestaan en dat 'en tout cas votre majesté ne pourroit que chercher les moyens desij maintenir par tous les moyens possible et convenables'.¹³⁷

13.8 De resident in Den Haag spant zich in voor de kwestie

Zoals we hebben kunnen zien hield ook de Pruisische resident Von Ammon zich met de kwestie bezig. Bovendien werd krijgs- en domeinraad Rappard voor deze zaak naar Den Haag gestuurd. De resident onderhield contacten met onder andere de Staten van Holland, Gecommitteerde Raden, de prins van Oranje, de raadpensionaris en een procureur van de Staten van Holland. Von Ammon had van Frederik II opdracht gekregen om de remonstrantie van de rentmeester van Zwaluwen bij Gecommitteerde Raden te ondersteunen. De koning bemoeide zich persoonlijk met deze zaak omdat het een privé aangelegenheid betrof. De Pruisische resident voerde de opdracht van zijn heer nauwgezet uit. Hij had over de kwestie overleg gevoerd met advocaat Havercamp.¹³⁸ Om een spoedige en gunstige resolutie te vergemakkelijken zou het volgens de advocaat voldoende zijn om alvast de inhoud van de remonstrantie van Van Fene-
ma mondeling bij de leden van de Gecommitteerde Raden aan te bevelen, zonder een memorie hierover te presenteren. Von Ammon volgde zijn advies op.¹³⁹

Begin januari 1747 werd de remonstrantie van de rentmeester in handen gesteld van commissarissen.¹⁴⁰ Er werden vier commissarissen, Fabricius, Van Banchen, Ho(o)ft en Van Bleiswijck, op de zaak gezet. Zij mochten zich over de memorie van rentmeester Van Fenema buigen en na bestudering een rapport hierover uitbrengen aan het college van Gecommitteerde Raden. De resident had hun verzocht dit te doen 'dans les termes les plus forts, de la terminer promptement et favorablement'.¹⁴¹ Von Ammon had aan de raadpensionaris van Holland, Jacob Gilles, en aan de president van Gecommitteerde Raden, Adam Adriaan van der Duyn, heer van 's Gravenmoer, dezelfde verzoeken gedaan.¹⁴² De raadpensionaris was niet van de kwestie op de hoogte, maar hij beloofde er naar te informeren. De president van de Gecommitteerde Raden scheen van zeer goede wil te zijn en wilde de kwestie door middel van 'moyennant quelque

¹³⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 406, Von Ammon aan Frederik II (3 oktober 1749).

¹³⁸ GStA PK, II HA Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 56r, Von Ammon aan Frederik II (6 januari 1747). In zijn brief schreef de resident dat hij veel moeite had gehad om de advocaat te vinden, maar dan blijkt dat Frederik II hem in een van zijn brieven niet Havercamp, maar Havermann had genoemd. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, 54, 208, Brief van het General-Directorium (6 december 1746). Hierin werd gesproken over het consulteren door Von Ammon van advocaat Havermann betreffende de Tongplaat. Havercamp was ook betrokken bij de vergunningverlening voor de moernering in de polder de Oude Moer. Zie hoofdstuk 12.

¹³⁹ Von Ammon wendde zich tot de president van Gecommitteerde Raden, Van der Duyn, alsmede tot Statenlid Jacob Hop en de pensionaris van Dordrecht, François Teresteijn van Halewijn. Zie GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 56, Von Ammon aan Frederik II (6 januari 1747).

¹⁴⁰ GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 56v, Von Ammon aan Frederik II (6 januari 1747).

¹⁴¹ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 60r, Von Ammon aan Frederik II (3 februari 1747).

¹⁴² Jacob Gilles (1695-1765) was van 23 september 1746-18 juni 1749 raadpensionaris van de Staten van Holland.

temperament' accommoderen.¹⁴³ Van der Duyn wist dat Frederik II zijn Hollandse domeinen wilde verkopen. Om snel een einde te maken aan de moeilijkheden over de Tongplaat stelde hij voor dat de Staten van Holland de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe zouden kopen. Dan waren de problemen met de Pruisische koning opgelost. De president wilde de andere leden van de Staten hierover raadplegen en verzocht de resident er met niemand over te spreken, 'et de lui garder un secret inviolable sur l'ouvertue qu'il me faisoit'. Het was de vraag of Frederik II hiertoe wel genegen zou zijn.¹⁴⁴ De aankoop ging echter niet door. Het idee van de president werd door de leden van de Staten van Holland kennelijk niet erg gewaardeerd.¹⁴⁵ Men wilde waarschijnlijk problemen met Frederik II voorkomen. Bovendien was het niet logisch dat de Staten een heerlijkheid zouden kopen terwijl zij er juist een aantal hadden verkocht.¹⁴⁶ In opdracht van de koning hield Von Ammon de heren Schmitz en Rappard schriftelijk van de zaak op de hoogte. Rappard was actief bij deze kwestie betrokken en werkte afwisselend in Kleef en in Den Haag hieraan.¹⁴⁷ Eind maart 1747 hadden de commissarissen hun rapport nog steeds niet gemaakt. Pas in mei 1747 overhandigden zij het tezamen met de akten aan raadpensionaris Gilles. De resident had diverse malen verzocht om op de memorie van Van Fenema een prompt en gunstig antwoord te geven, maar de raadpensionaris antwoordde steeds dat hij geen tijd had om de aktes te lezen.¹⁴⁸ Dan blijkt ook dat de zaak toch niet zo duidelijk was als Gilles had gedacht en dat er veel bezwaren tegen de aanspraken van Frederik II konden worden ingebracht.¹⁴⁹ Zodra de raadpensionaris tijd had zou hij de akten doornemen en tijdens de vergadering van de Staten van Holland hiervan verslag doen. Het was inmiddels al februari 1748.¹⁵⁰

Medewerking van Willem IV in de kwestie Tongplaat

Von Ammon stelde aan Frederik II voor dat wanneer de kwestie bleef slepen en wanneer de oplossing hem niet aan zou staan hij met de prins van Oranje, de in 1747 aangetreden stadhouder Willem IV, zou gaan praten.¹⁵¹ De resident hoopte waarschijn-

¹⁴³ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 60v, Von Ammon aan Frederik II (3 februari 1747).

¹⁴⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Van Limborch (24 augustus 1747). Eelbo hoopte van harte dat er een oplossing mocht worden gevonden zodat voorkomen werd dat er vanwege deze kwestie nog verdere problemen zouden ontstaan.

¹⁴⁵ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 74r, Von Ammon aan Frederik II (31 maart 1747). Zie hoofdstuk 14.

¹⁴⁶ Zie hoofdstuk 7 en 14. Voor de aankoop van de heerlijkheid was geld nodig.

¹⁴⁷ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 60v, Von Ammon aan Frederik II (3 februari 1747).

¹⁴⁸ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 84, Von Ammon aan Frederik II (26 mei 1747).

¹⁴⁹ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 102r, Von Ammon aan Frederik II (21 juli 1747). Er werd niet verteld welke bezwaren dat waren.

¹⁵⁰ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 130, Von Ammon aan Frederik II (23 februari 1748). De raadpensionaris had ook de stukken over de kwestie van de moertering in zijn bezit.

¹⁵¹ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 84, Von Ammon aan Frederik II (26 mei 1747). Tijdens een veldtocht aan de Rijn onder leiding van Eugenius van Savoye, leerde Willem IV de Pruisische kroonprins, de latere Frederik II, kennen. Zie Japikse, *Geschiedenis*, II, 28. Eugenius Frans (1663-1736), prins van Savoye-Carignan, was generaal in dienst van de Habsburgse monarchie. Zie hoofdstuk 14.

lijk in de prins een medestander voor zijn zaak te vinden en misschien ook gebruik te kunnen maken van de deskundigheid van de Nassause Domeinraad. Mocht de Pruisische koning in het gelijk worden gesteld dan kon hij wellicht niet alleen Hooge en Lage Zwaluwe, maar ook deze platen verkopen.¹⁵² Frederik II gaf Von Ammon toestemming, maar de resident moest in deze zaak voorzichtig handelen.¹⁵³ Hoewel Willem IV beloofde over de kwestie in de vergadering van de Staten van Holland met overtuiging te spreken, werd hierover nog geen besluit genomen.¹⁵⁴ Tijdens een gesprek met de prins en de raadpensionaris in december 1747 vernam Von Ammon dat de Staten sinds enige tijd zo druk bezet waren met belangrijke zaken, onder andere de Oostenrijkse Successieoorlog, dat het hun niet mogelijk was om nu aandacht aan de kwestie van de Tongplaat te besteden. De beide heren zouden tijdens de eerstvolgende vergadering van de Staten van Holland proberen het geschil te laten beëindigen. Dit gold eveneens voor de kwestie van de moertering.¹⁵⁵

De Oostenrijkse Successieoorlog

Fiscaal Van Limborch van Gecommitteerde Raden had het idee dat men van Pruisische zijde wilde profiteren van de verwarring waarin de Republiek zich toen bevond.¹⁵⁶ Op 17 april 1747 had Frankrijk aan de Republiek de oorlog verklaard. Het Franse leger was inmiddels Staats-Vlaanderen binnengevallen.¹⁵⁷ Dat had Van Limborch dus goed gezien. Begin januari 1748 had de Pruisische koning Von Ammon zelfs de raad gegeven om gebruik te maken van de huidige situatie in de Republiek om bij de Staten van Holland een voor hem zo positief mogelijke uitkomst in de kwestie van de Tongplaat en tevens in de zaak van de moertering af te dwingen. Frederik II dacht dat hij dan zou kunnen krijgen wat de Republiek hem tot nu toe had geweigerd en dat zij hem dat waarschijnlijk zou blijven weigeren wanneer het kritieke moment voorbij zou zijn.¹⁵⁸ Begin 1748 werd namelijk bekend dat de Republiek een volgende Franse aanval zonder de krachtige steun van Engeland niet zou kunnen weerstaan, maar die hulp werd niet gegeven. De Republiek had het geluk dat ook de Fransen vrede wilden.¹⁵⁹ Op 18 oktober 1748 kwam met de Vrede van Aken een einde aan de Oostenrijkse Successieoorlog. Het kritieke moment was voorbij gegaan zonder dat de resident voor de Pruisische koning in de kwestie Tongplaat enig voordeel had weten te behalen. Het had hem meer nadeel opgeleverd omdat de Staten van Holland en de Gecommitteerde Raden geen of onvoldoende tijd hadden om zich in deze zeer gecomplici-

¹⁵² Zie hoofdstuk 14.

¹⁵³ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 83, Frederik II aan Von Ammon (3 juni 1747).

¹⁵⁴ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 102, Von Ammon aan Frederik II (21 juli 1747).

¹⁵⁵ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 122, Von Ammon aan Frederik II (29 december 1747); NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 126, Von Ammon aan Frederik II (29 december 1747). Zie ook GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 127, Von Ammon aan Frederik II (16 januari 1748). Zie voor de moertering hoofdstuk 12.

¹⁵⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Van Limborch (23 augustus 1747).

¹⁵⁷ Schutte, *Republiek*, 293; hoofdstuk 7.

¹⁵⁸ GStA PK, II HA GD Abt. 22, HG, Tit. 2, nr. 268, 123, Frederik II aan Von Ammon (6 januari 1748).

¹⁵⁹ Zie Rive, *Schets*, 177; Schutte, 'De Republiek', 293.

ceerde kwestie te verdiepen. Dit kon ook als uitvlucht worden gebruikt om nog geen beslissing in deze kwestie te hoeven nemen. Zo werd voorlopig voorkomen dat de Pruisische koning voor het hoofd werd gestoten. Von Ammon had in 1747 vastgesteld dat het Hollandse Statencollege de pretenties van de Pruisische koning ‘met regt niet kan; of de ondernemingen niet met vigeur durft tegen gaan’. Terwijl Frederik II door het doen van de ene pretentie na de andere in de gelegenheid was om ‘manu militaire’ (met de sterke arm), meer dan met ‘jure civili’ (volgens burgerlijk recht) zijn vorderingen te handhaven.¹⁶⁰

13.9 De kwestie van de opkomende biezenplaat

Terwijl beide partijen nog bezig waren om oude geschillen te beëindigen werden door de functionarissen in Pruisische dienst al weer nieuwe geëntameerd. Dit was niet volgens afspraak.¹⁶¹ Een van deze nieuwe zaken waar veel aandacht aan werd besteed was het opkomen van een biezenplaat, gelegen in de Amer, ten oosten van de Tongplaat.¹⁶² Deze plaat werd in 1747 door de Domeinen voor acht jaar verpacht aan een zekere Joost Prins.¹⁶³ Joost Prinsse Kalis participeerde in de pacht van deze nieuwe plaat. Toen hij en zijn arbeiders in 1748 op de plaat biezen wilden snijden werden zij door biezensnijders van de rentmeester van de Zwaluwen lastig gevallen.¹⁶⁴ Kalis moest aantonen dat hij zijn pachtpenningen in bewaring had gegeven bij de secretarie in Hooge Zwaluwe. Dat was voor deze plaat niet gebeurd, omdat dit door Van Fenema niet was geëist.¹⁶⁵ Hierover later meer. Toen door Lammert de Visser, de plaatsvervanger van de rentmeester, de pachter en zijn arbeiders werd aangezegd met het snijden van de biezen te stoppen gaven dezen hieraan gehoor; zij werden verjaagd en de biezen werden door ‘die van de Zwaluwe’ afgesneden.¹⁶⁶ Reden voor Van Limborch om op te merken dat het eenvoudig was om de pachters van de Domeinen de biezen te laten planten en dan zelf het gewas te oogsten en mee te nemen. Zo zou ‘een particulier ligt rijk’ worden.¹⁶⁷ Kalis liet het hier niet bij zitten en ging naar Hooge Zwaluwe om hierover met de rent-

¹⁶⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Van Limborch (23 augustus 1747).

¹⁶¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan Rappard (14 november 1749). Van Limborch was van mening dat de Pruisische koning geen nieuwe geschillen behoorde aan te vangen terwijl men nog bezig was de oude op te lossen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Limborch aan Eelbo (17 juli 1748).

¹⁶² Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (10 juli 1747).

¹⁶³ Hij betaalde een pacht van 194 gulden per jaar. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (15 juli 1748).

¹⁶⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (15 juli 1748).

¹⁶⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Van Limborch (4 april 1748). Zes percelen brachten jaarlijks 872 gulden op aan pachtgelden. Er zat op een gegeven ogenblik een bedrag van 3.356 gulden en 6 stuivers in deze kas. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan GR (10 maart 1751). Over de Tongplaat schrijft hij dat deze wat betreft de inkomsten vooralsnog van weinig belang was. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch, (z.d., geschreven na mei 1750).

¹⁶⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan GR (11 juni 1750). Zijn brieven werden aan de raadpensionaris overhandigd om deze te lezen en Gecommitteerde Raden hierover te adviseren.

¹⁶⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Limborch aan Eelbo (17 juli 1748).

Afb. 85 Frederik II, koning in Pruisen, door Antoine Pesne, circa 1745.

meester te praten. Hij trof hem niet thuis. De plaatsvervangend rentmeester had tegen hem gezegd dat zij het snijden van de biezen zouden continueren.¹⁶⁸

Buys en Van Limborch vonden dat Kalis en zijn arbeiders zich wel erg gemakkelijk van het snijden van de biezen hadden laten afbrengen.¹⁶⁹ Nu hadden de Domeinen blijkbaar in opdracht en met goedvinden van de Gecommitteerde Raden hun pachters altijd aangeraden geen feitelijkheden tegen de rentmeester van de Zwaluwen of zijn dienaren te begaan.¹⁷⁰ Eelbo wist dat de pachters in staat waren ‘haar kaas en brood niet te laten nemen’, maar hij twijfelde er aan of dit in de gegeven omstandigheden raadzaam was.¹⁷¹ Mochten de pachters van de functionarissen problemen ondervinden dan

¹⁶⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (15 juli 1748). Door functionarissen in Pruisische dienst waren in het Hollands Diep grenzen uitgezet en De Visser had tegen de pachters van de Domeinen gezegd dat hij voor Frederik II zich alles toe-eigende wat binnen het begrensde gebied lag en dat dit ook gold voor de nieuwe biezenplaat. Zie NA, 1.08.11, inv. 7655, Eelbo aan GR (18 juni 1749).

¹⁶⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (18 juli 1748). Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Limborch aan Eelbo (17 juli 1748).

¹⁷⁰ Volgens Eelbo scheen dit voorheen niet door Gecommitteerde Raden zo begrepen te zijn.

¹⁷¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (18 juli 1748).

dienden zij alleen te protesteren en geen geweld te gebruiken.¹⁷² Op 17 juni 1746 stuurde de secretaris Cornelis Boeij, in opdracht van Gecommitteerde Raden, aan Eelbo voor de pachters gedragsregels.¹⁷³ Dit betekende niet dat Eelbo het gedrag van Kalis c.s. geheel goedkeurde, integendeel, hij had Kalis 'genoeg gezegt, dat daar soo ligt niet moest van afschijden' [opgeven]. Vooral omdat Eelbo het idee had gekregen dat zij naar aanleiding van de conferentie en de gematigdheid van de kant van Frederik II meer vrijheid hadden gekregen om in het bezit van deze plaat te blijven.¹⁷⁴ Buys sprak met Rappard over deze kwestie. De Pruisische functionaris gaf aan de rentmeester van de Zwaluwen opdracht om de biezen niet te snijden en ingeval dit toch was gebeurd schadevergoeding te geven.¹⁷⁵ De biezen bleken door de Zwaluwse rietsnijders al gedeeltelijk te zijn gesneden. Van Fenema had toegezegd dat hij aan de pachter de schade in alle redelijkheid zou vergoeden.¹⁷⁶ Kalis moest bij hem een schriftelijk opgave indienen.¹⁷⁷ Pachter Prins had de schade berekend. Hij was in 1748 een bedrag van 252 gulden aan inkomsten misgelopen.¹⁷⁸ Gecommitteerde Raden vreesden dat het lang kon gaan duren voordat de schadezaak geregeld zou zijn. In dat geval moest Rappard proberen te achterhalen of Van Fenema hieraan schuldig was of wellicht een hogere ambtenaar.¹⁷⁹ Eind 1748 was de zaak nog steeds niet afgerond.¹⁸⁰ Eelbo stelde voor om Rappard hierover aan te schrijven. Ondertussen bleven de rentmeester-generaal en zijn pachters met de problemen zitten.¹⁸¹

Ook in 1749 werd de kwestie van de schadevergoeding niet opgelost.¹⁸² Ondanks

172 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (18 juli 1748).

173 Op 7 juni 1747 had Eelbo bij Gecommitteerde Raden geïnformeerd of de pachters zich moesten conformeren aan deze regels. NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan GR (7 juni 1747). Boeij (1686-1759) werd in 1736 secretaris bij de Staten van Holland.

174 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (18 juli 1748).

175 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Buys aan Eelbo (20 juli 1748). Buys sprak met Rappard op 18 juli 1748 na een conferentie met Van Limborch, Von Ammon en Van Fenema, toen Rappard afscheid van hem kwam nemen en weer naar Kleef vertrok. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Brieven van Van Limborch aan Eelbo (17 juli en 11 november 1748).

176 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, *Voorgestelde vraagen, en Antwoorden op de zelve*; Buys aan Eelbo (20 juli 1748); Buys aan Eelbo (20 juli 1748). Deze kwestie was zo belangrijk dat landmeter De Vries naar Rotterdam werd gestuurd om de rentmeester, die vanwege zijn huwelijk in Rotterdam logeerde, dit op 6 augustus 1748 te vragen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (25 juli 1748); Eelbo aan Buys (7 augustus 1748); Brief van 16 augustus 1748; Eelbo aan Buys (21 augustus 1748).

177 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (26 september 1748). Eelbo aan Buys (24 oktober 1748). De rentmeester zou deze opgave naar de commissarissen in Den Haag sturen.

178 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, *Memorie van de Schaden door pachter Prins*. Eelbo had een kopie hiervan gekregen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (24 oktober 1748). In de 's Gravenhaegse Vrijdagse Courant' van 25 oktober 1748, no. 129, 2 en in de 's Gravenhaegse Maendagse Courant' van 28 oktober 1748, no. 130, 2, bood rentmeester Van Fenema 'ongeveer 200 enkelde Voeyers BIESEN' aan. Gegadigden konden zich bij Van Fenema melden.

179 NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Van Limborch (11 november 1748). Het verlagen van het schadebedrag vond hij niet verstandig.

180 NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Van Limborch (19 december 1748); Van Eelbo (31 december 1748).

181 NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Eelbo aan Buys (31 december 1748). Van Fenema liet niets van zich horen.

182 NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Van Limborch (19 maart en 28 april 1749); Van Eelbo (11 maart 1749). Rappard zou tegen Buys hebben gezegd dat hij ervoor had gezorgd dat de schade werd uitgekeerd. Van Limborch wilde Rappard hierover binnenkort schrijven en hoopte een positief antwoord van hem te ontvangen. Inmiddels was secretaris Buys op 19 maart 1749 overleden. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan Rappard (14 november 1749). Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch (z.d., geschreven na mei 1750).

herhaald aandringen keerde de rentmeester van de Zwaluwen nog steeds geen schadevergoeding uit aan pachter Prins. Van Pruisische zijde was men vriendelijk en tegemoetkomend, maar kwam men zijn beloftes niet na. Volgens Van Limborch zouden brutale mensen, de Pruisische functionarissen, kunnen profiteren van de toegevendheid van Gecommitteerde Raden. Het zou dan extra moeite kosten om in het bezit van de plaat te blijven, omdat de tegenpartij zou doen alsof zij, door het gedogen van deze Raden, de plaat had toegewezen gekregen.¹⁸³ Eelbo had al eerder opgemerkt dat was de kwestie wat 'eerder aangevat geworden' deze 'na alle apparentie soo ver niet geloopt' zou zijn.¹⁸⁴ Plotseling nam de zaak een geheel andere wending. Van Pruisische zijde werd de plaat onbeheerd achtergelaten. Van Limborch had de reden hiervoor niet kunnen achterhalen, maar Van Eelbo merkte spitsvondig op dat 't geen een natuurlijk Gevolg mag worden geagt van een belofte Van vergoeding'. Eelbo had gelijk, want pachter Prins heeft zijn schade nooit vergoed gekregen. De pachters van de Domeinen gingen in 1749 niet meer terug naar de verlaten biezenplaat. In 1750 kreeg Eelbo van Gecommitteerde Raden opdracht de plaat weer door zijn pachters 'behoorlijk' te laten cultiveren, maar die wilden dit niet meer doen. Eelbo had zijn mensen zo nu en dan aangemaand, zelfs onder 'bedrijginge', de biezen op tijd te snijden. Zij hadden geen zin 'om naar de Zwaluwe gehaelt', en dan in 't gat geset te werden', zoals die van 'Pruijsschen' hadden bedreigd. Er werd zelfs aan Eelbo een bijzondere garantie, gevraagd, namelijk dat hij zou instaan voor ongevallen en schade.¹⁸⁵ De rentmeester-generaal had intussen een nieuwe pachter gevonden die de plaat met ingang van 1751 voor vier jaar wilde pachten: Arie Balten Bosch uit Sliedrecht. Met hem werd afgesproken dat hij jaarlijks honderd gulden zou betalen. Bosch werd niet verplicht om de biezen te snijden, maar hij moest uiteraard wel ieder jaar zijn pacht betalen.¹⁸⁶ Het innen van pachtgelden gaf problemen.

Verlies van pachtgelden en gorzen en platen

De rentmeester van de Zwaluwen had de pachters van de Domeinen bedreigd dat wanneer zij hun pachtpenningen niet bij hem afgaven, het door hen geplante riet en de biezen werden afgesneden en weggebracht. Een aantal van hen gaf hieraan gehoor en droeg de pachtgelden bij de secretarie in Hooge Zwaluwe af.¹⁸⁷ Om te voorkomen dat

¹⁸³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7719, Van Van Limborch (28 april 1749).

¹⁸⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (7 augustus 1748).

¹⁸⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo aan GR (16 maart 1751).

¹⁸⁶ De plaat werd maar voor vier jaar verpacht omdat er daarna niet veel biezen meer zouden groeien. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo aan GR (16 maart 1751). Zie voor de verpachting NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo aan GR (22 april 1751); Rescript van GR (29 april 1751). Gecommitteerde Raden gingen hiermee akkoord en plaatste de verpachting op de rol van verpachtingen van 1751.

¹⁸⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch aan GR (11 juni 1750); Van Eelbo (22 januari 1748). De pachtgelden die bij de secretarie werden afgedragen zouden daar blijven liggen totdat er over het eigendom van de platen door Gecommitteerde Raden een besluit was genomen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (4 april 1748). Van Fenema bejegende de pachters met 'feitelijke aggressien' zonder 'dat goedgevonden is den zelven dien aangaande eenige ordres te geven'. De pachters moesten de zin doen van de rentmeester van de Zwaluwen 'door

Afb. 86 De Tongplaat. Links de polder de Tongplaat in 2009 en rechts het zoetwatergetijdengebied de Tongplaat in 2012, door Matti Herben.

zij ook aan de Domeinen moesten betalen kregen alle pachters op hun verzoek van Gecommitteerde Raden een akte van surseance van betaling. Eelbo hoefde deze dan ook niet meer in te vorderen.¹⁸⁸ De pachters van de Domeinen mochten trouwens zelf bepalen of zij hun betaling bij de secretarie in de Zwaluwen of aan 'Comptoir Generaal' van Zuid-Holland zouden doen. Dit om problemen met de rentmeester van de Zwaluwen te voorkomen.¹⁸⁹ De Domeinen kregen nu veel minder pachtgelden binnen. Zo waren zij in 1751 al een bedrag van 3.356 gulden en 6 stuivers aan pacht misgelopen.¹⁹⁰ Van Limborch had op 14 juni 1747 lang met raadpensionaris Gilles gesproken over het in bezit nemen van platen door Pruisische functionarissen en de gevolgen daarvan. Men concludeerde toen dat wanneer van Pruisische zijde deze gronden werden bezet de Staten van Holland ze niet alleen zouden kwijtraken, maar dat zij er ook afstand van zouden moeten doen. Omdat de Pruisische koning vanwege zijn bezittingen die hij in Holland had alleen als 'Ingezet en een particulier' beschouwd kon worden, was het

bedreigingen van erger', schreef Van Limborch aan Gecommitteerde Raden. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch aan GR (11 juni 1750).

188 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Eelbo (4 april 1748); Memorie bij de brief van Eelbo (1 maart 1751). Deze akte was van 20 juni 1748.

189 Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch aan GR (10 maart 1751). Over de Tongplaat schreef hij dat deze wat betreft de inkomsten nog van weinig belang was. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch (z.d., geschreven na mei 1750).

190 NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Van Limborch aan GR (10 maart 1751). Zie bijlage 12.

niet mogelijk om diens functionarissen in rechte voor hun handelingen te vervolgen. In deze kwestie zou het nodig zijn om de juiste rechtsmiddelen toe te passen, bijvoorbeeld het voeren van een proces tegen Frederik II.¹⁹¹

Twee jaar later hadden Gecommitteerde Raden nog steeds geen besluit genomen, terwijl advocaat-fiscaal Van Limborch over bewijzen zou beschikken waarmee de prenties van Frederik II op de platen tegengegaan konden worden en het snijden van de biezen door de pachters van de Domeinen zonder veel ruzie en moeilijkheden kon voortgaan.¹⁹² Eelbo vreesde dat wanneer deze kwestie door de Domeinen niet serieus zou worden aangepakt men uiteindelijk alle platen aan Frederik II zou kwijtraken.¹⁹³ De Pruisische koning kon zijn gang gaan, terwijl de Gecommitteerde Raden hiertegen niets deden. 't Kan geen twijfel hebben, of een stilzitten aan deze zijde, terwijl men aan de andere zijde voortgaat feitelijkheeden te plegen, moet nadeel veroorzaken', schreef Van Limborch.¹⁹⁴ De Gecommitteerde Raden wilden tot nu toe geen rechtsmiddelen gebruiken en nog minder daden met daden beantwoorden. Volgens Van Limborch zat er daarom niets anders op dan dat de Raden met de minister van de Pruisische koning in conferentie zouden treden om hem te bewegen een reactie op hun deductie te geven en tevens zijn onrechtmatigheden te staken.¹⁹⁵ Andere mogelijkheden die door Van Limborch werden voorgesteld waren dat 'die notabele Domeine [...] per legitimis tramites [via legitieme wegen] gedefendeert; of lankmoediglijk en zonder defensie geabandonneert zullen werden'.¹⁹⁶ Voor deze oplossingen werd door de Staten van Holland niet gekozen. Zij hadden een geheel andere op het oog.

13.10 De verkoop van de Zwaluwen maakt een einde aan de kwestie

Op 27 juli 1752 vaardigden de Staten van Holland een Plakkaat over de aanwassen en opwassen in 's Lands Rivieren' uit. Met dit Plakkaat werd het iedere ingezetene, dus ook de Pruisische koning zonder deze met naam te noemen, verboden aanwassen, ruigten, slijken, zanden of platen in de rivier de Merwede, de Lek, de Oude en de Nieuwe Maas te aanvaarden, zich toe te eigenen of als ze deze al aanvaard hadden deze te bepoten, te beplanten of te destructueren. Hier stond een boete op van duizend gulden en tevens moest men alle schades die door deze toe-eigening aan de grond of aan particulieren waren ontstaan vergoeden. Meende iemand dat hij recht had op een van de

¹⁹¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, Zwaluwe: Verslag audiëntie bij de raadpensionaris (14 juni 1747).

¹⁹² Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, *Lijst van de Documenten*.

¹⁹³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan GR (18 juni 1749).

¹⁹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan GR (11 juni 1750).

¹⁹⁵ De deductie was al midden juli 1748 door secretaris Buys was overhandigd aan Rappard. Het grootste deel van de schriftelijke weerlegging van Gecommitteerde Raden en nog enige bijlagen die communicabel werden bevonden waren aan Rappard overhandigd, maar er was nog steeds geen mondelinge of schriftelijke reactie hierop binnengekomen. Met toestemming van raadpensionaris Pieter Steyn had Van Limborch hierover aan Rappard een brief geschreven. Van Limborch had hierop nog geen antwoord van hem ontvangen. NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan GR (11 juni 1750); Van Limborch aan Rappard (14 november 1749).

¹⁹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Van Limborch aan GR (11 juni 1750); *De memorie ter herinneringe* (juli 1750).

opgekomen of nog opkomende op- of aanwassen in en aan een van de bovengenoemde rivieren op grond van uitgifte, koop of gift die hij of zijn voorouders van de grafelijkheid zouden hebben verkregen, dan diende hij binnen drie maanden na het uitvaardigen van het plakkaat bij de secretarie van de Staten van Holland hiervan schriftelijke bewijzen te overleggen zodat deze geverifieerd konden worden.¹⁹⁷ Rentmeester Van Fenema diende bij de Staten van Holland een voorlopige deductie in. Hij vond dit de beste manier om het gepretendeerde recht van Frederik II in stand te houden.¹⁹⁸ Hierin deed hij nog een laatste poging om aan te tonen dat de Pruisische koning recht had op de opgekomen en nog opkomende platen in zijn heerlijkheid.¹⁹⁹ Inmiddels had Frederik II in 1754 zijn Hollandse goederen verkocht aan 'Hare Kon:[Koninklijke] Hoogheid de Vrouwe Gouvernante [Anna van Hannover] dezer landen Hoogl; mem'. [Hoogloffelijke(r) memorie] ten behoeve van haar zoon Willem Batavus, de latere stadhouder Willem V.²⁰⁰ Hiermee kwam voor de Pruisische koning een einde aan deze slepende kwestie.²⁰¹

13.11 Slot

De heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe had nog een kant, die speciale aandacht vroeg en problemen veroorzaakte tussen de leenman uit Pruisen en zijn Hollandse leenheer: de begrenzing ervan aan de waterzijde. In voorgaande eeuwen waren dankzij veranderingen in de loop der rivieren en overstromingen op veel plaatsen gronden verdwenen en grenzen vervaagd. Dit leidde al eerder tot weinig geslaagde pogingen om alsnog nieuwe grenzen in de waterlopen aan te geven en kwesties betreffende het bezit van ondergelopen land op te lossen, evenals die aangaande aan- en opwassen.

Over zulke problemen betreffende hun eigendommen aan de zuidkant van de Biesbosch hadden de Oranjes voorheen herhaaldelijk geprocedeerd met de Staten van Holland. Volstrecte duidelijkheid over de loop van de noordgrenzen van hun heerlijkheden en definitieve conclusies over het recht op gebruik van op- en aanwassen waren daaruit echter niet voortgevloeid. Dus erfden de Pruisische koningen ook die problemen. Hun mensen trachtten nu, door hun heer als de gerechtigde leenman aan te merken, de op- en aanwassen te kwalificeren als onderdelen van de Zwaluwse heerlijkheid, deze te exploiteren en er inkomsten uit te genereren. Daartegenover probeer-

¹⁹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752). Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 4075, Concept provisionele deductie van Van Fenema (z.d.); NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, 4-5, Deductie van de prins van Oranje (1766). Zie voor het plakkaat: NA, 1.08.11, ND, inv. 4075.

¹⁹⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Provisionele deductie van Van Fenema (23 oktober 1752). Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 4075, Concept provisionele deductie van Van Fenema (z.d.).

¹⁹⁹ In 1753 overleed rentmeester van Fenema.

²⁰⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Memorie (z.d.). Zie hoofdstuk 14.

²⁰¹ Het conflict met de Staten van Holland werd door Willem V voortgezet. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7656-7658. In 1803 werd de Tongplaat ingepolderd. In 2012 is de Tongplaat, na het doorgraven van de zomerkade, een zoetwatergetijdengebied geworden. Zie afbeelding 86. Het 101 hectare grote natuurgebied ligt onder Dordrecht en is eigendom van Staatsbosbeheer.

den de Staten van Holland het gebruiksrecht naar zich toe te halen met een andere redenering – geabandoneerde goederen, ook overstroomde, vielen aan hen terug in hun hoedanigheid van soevereine eigenaren van de wateren en platen. Dit leverde niet alleen felle juridische discussies op, maar ook feitelijkheden die meestal ten nadele waren van aangestelde pachters. Pas in 1752 vaardigden de Staten de algemeen bedoelde regeling uit, dat zij als enigen het gebruiksrecht van alle op- en aanwassen bezaten.

Frederik II en zijn mensen beoogden door het exploiteren van de op- en aanwassen die zij tot hun heerlijkheid rekenden hun inkomsten te vergroten. Opmerkelijk is dat de Staten ook in dit geval om politieke redenen toeschietelijk voor de koning waren, ook wanneer zij erdoor eigen inkomsten misten, en dat zij hem in deze kwestie met zoveel woorden hun ingezetene noemden. Dit gaf de koning de kans, om aan deze gebieden een hogere economische waarde toe te kennen. Dat was voor hem juist van belang toen hij ze wilde verkopen.